

KRIZNA ŽARIŠČA MED 1. SVETOVNO VOJNO

1. MAROŠKI KRIZI LETA 1905 IN 1911:

Leta 1911 uvedejo Francozi protektorat, Nemčija pošlje pred AGADIR vojno ladjo Panther in zahteva, naj ji Francija odstopi ves KONGO. Sporazum: Francija dobi MAROKO, Nemčija del KONGA ob meji z nemškim Kamerunom. Kriza je zblížala Veliko Britanijo in Francijo, zato je Nemčiji škodila.

2. RUSKO–JAPONSKA VOJNA LETA 1904/1905:

Japonci zahtevajo protektorat za KOREJO, prehitijo Ruse, pripeljejo svoje čete v Korejo in napadejo rusko armado v Mandžuriji. Japonci 2. 1. 1905 osvojijo Port Arthur. Japonci v bitki pri CUŠIMI (eni največjih pomorskih bitk v vsej človeški zgodovini) skoraj v celoti potopijo rusko ladjevje.

3. RUSKA REVOLUCIJA LETA 1905:

🕒 Vzroki:

- ▶ ekonomska kriza (1900 do 1903), ki je prizadela vse industrijske panoge in povzročila množično brezposelnost
- ▶ kriza na vasi: 30,000 veleposestnikov ima toliko zemlje kot 10,5 milijona kmetov
- ▶ nezadovoljstvo s carskim režimom: NIKOLAJ II. vladal od 1894 do 1917
- ▶ rusko-japonska vojna, ki je dokončno zaostрила revolucionarno krizo

🕒 **Povod:** dogodki znani kot »krvava nedelja«: 140,000 demonstrantov prosi kralja, da potrdi državljanske svoboščine in skliče ustavodajno skupščino, vendar car odgovori s strelji v množico, več kot 1000 mrtvih in 5000 ranjenih

🕒 Potek revolucije:

- ▶ širijo se stavke, izbruhnejo kmečki nemiri; Nikolaj II. objavi ustavo, ki pa v praksi ne zaživi
- ▶ nastajajo sovjeti = revolucionarni organi ruskega proletariata
- ▶ znan upor na križarki *POTEMKIN*; posnet znan film
- ▶ car z vojsko okrutno zaduši oborožene vstaje v Ukrajini, Letoniji, zmaga kontrarevolucija

🕒 Zgodovinski pomen prve ruske revolucije:

- ▶ delodajalci so prisiljeni skrajšati delovni dan, povišati mezde
- ▶ car moral ukiniti kmetom plačevanje zemlje, ki so jo dobili leta 1861
- ▶ vpliv se širi v Azijo in leta 1907 izbruhne revolucija v Perziji, 1908 v Turčiji, 1911 na Kitajskem
- ▶ pomeni uvod v veliko oktobrsko revolucijo

4. BALKANSKI VOJNI:

1. *Balkanska vojna leta 1912:* rezultat = izgon TURKOV z Balkana, nastanek ALBANIJE

2. *Balkanska vojna:* Imperialistična, 1912 izbruhnila med bivšimi zaveznicami, ker se SRBIJA ni hotela umakniti iz VARDSKE MAKEDONIJE, ki je bila obljubljena BOLGARIJI. Bolgarska vojska napade srbske in grške položaje ob demarkacijski (razdvojitveni) črti v Makedoniji. Na stran Srbije in Grčije stopijo Romuni, Črnogorci in celo Turki, Bolgari pa seveda vojno izgubijo. SRBI dobijo VARDARSKO Makedonijo, KOSOVO, del METOHIJE in SANDŽAKA, GRČIJA dobi Severni EPIR, EGEJSKO Makedonijo in del Zahodne TRAKIJE, polotok Halkidika s SOLUNOM in nekaj otokov v Egejskem morju. BOLGARI zadržijo PIRINSKO Makedonijo, STRUMICO, del TRAKIJE, ROMUNIJA pa je dobila bolgarsko DODRUŽBO. Značilnosti balkanskih vojen: Vojni sta bili sicer kratki, vendar siloviti (zajeli 450,000 vojakov), finančno osiromašili balkanske države, Avstro-Ogrska pa je bila s pomočjo Nemčije prisiljena, da ustavi širjenje moči in vpliva Srbije.

5. MLADOTURŠKA REVOLUCIJA IN MODERNIZACIJA DRŽAVE:

Osmanski imperij – »BOLNIK OB BOSPORJU«

Država finančno bankrotirala, vzdrževala le s tujimi krediti, z orožjem zalagala NEMČIJA, ki ji je na novo organizirala tudi vojsko.

Prihajalo do pogostih uporov (npr. ILINDENSKA VSTAJA 1903 v Makedoniji)

Leta 1908 prevzamejo oblast MLADOTURKI, ki so se zavzemali za meščansko-liberalne ideje po evropskem vzorcu. Vodja je bil KEMAL PAŠA – ATA TÜRK. Izvede vrsto reform.

VZROKI ZA 1. SVETOVNO VOJNO

1. Imperialistična nesoglasja med novimi in starimi kolonialnimi državami so povzročila nastanek dveh blokov:

🕒 ANTANTA:

- ▶ 1914: Srbija & Črna gora (kraljevini), Rusija (Nikolaj II – ubijejo ga boljševiki), Japonska (kasneje veliki sovražnik ZDA), Francija, Belgija, Velika Britanija
- ▶ 1915: + Italija
- ▶ 1916: + Portugalska, Romunija
- ▶ 1917: + Grčija, ZDA, Kitajska

🕒 CENTRALNE SILE:

- ▶ 1914: Nemčija, Avstro-Ogrska (Franc Jožef na oblasti, »sječa narodov«)
- ▶ 1915: + Turčija, Bolgarija
- ▶ do leta 1915 v tem bloku tudi Italija

2. OBOROŽEVALNA TEKMA: vodilna Nemčija

🕒 Nemčija na pobudo admirala ALFREDA VON TIRPITZA in s podporo mladega meščanstva pospešeno gradi vojno mornarico, razvijajo podmornice in modernizirajo kopenske sile (strojnice)

🕒 Zaradi povečanega števila vojakov najdejo zaposlitev v vojaški industriji tudi ženske

3. NACIONALNI IN SOCIALNI PROBLEMI: primer je Avstro-Ogrska

🕒 huda nasprotja med Madžari in Nemci

🕒 zahteve narodov po preureditvi neenotne države

- ▶ manjši narodi zahtevajo avtonomijo
- ▶ večji narodi zahtevajo obnovev lastnih držav na podlagi HISTORIČNEGA PRAVA (npr. Čehi, Poljaki, Hrvati)

🕒 Čehi leta 1880 dosežejo, da Nemci priznajo enakopravnost češkega in nemškega jezika

4. UPORI V KOLONIJAH (Sudan, Etiopija, Filipini):

🕒 značilnosti: obrnjeni v preteklost in versko-fanatični, neusmiljeno zadušeni

5. PRIZADEVANJA ZA PARLAMENTARIZEM & SPLOŠNO VOLILNO PRAVICO:

- socialne reforme, ki naj bi ublažile najbolj grde posledice liberalizma 19. stoletja
 - uvajanje zdravstvenega in starostnega zavarovanja ter plačanih dopustov
- za ženske pravice so se borile *sufražetke* (suffraginn = volilni glas) leta 1906 v Veliki Britaniji
- različni pogledi na socialistične ideje v II. internacionali so pripeljali do različnih struj:
 - levica*: Rosa Luxemburg & Karl Liebknecht, Lenin, Lafarque (francoz)
 - desnica = revizionisti*: E. Bernstein (revizionisti so hoteli popraviti marksizem)
 - center*: A. Bebel (nemec, napiše Žensko in socializem – da bi bila ženska enakopravna moškemu) & K. Kaustsky (avstrijec, napiše program za avstrijsko stranko)

POVOD ZA 1. SVETOVNO VOJNO

- uboj avstrijskega prestolonaslednika Franca Ferdinanda in njegove žene, 28. 6. 1914 v Sarajevu
- atentat je izvedla narodno revolucionarna organizacija *Mlada Bosna*
 - zavzemali so se za združitev jugoslovanskih narodov v eno državo
 - bili so proti-avstrijsko usmerjeni
- Preberi: Kako je potekal atentat.

ZAČETEK VOJNE IN BOJIŠČA 1914

- Avstro-Ogrska je 23. julija Srbiji izročila ultimatum, ki ga Srbi niso sprejeli
 - ultimatum je zahteval, da avstro-ogrsko avtoritete pridejo v Srbijo in sami poiščejo krivca
 - taka zahteva pa je bilo odkrito kršenje suverenih pravic države
- Avstro-Ogrska je zato 28. julija Srbiji napovedala vojno (na Vidov dan – pravoslavni praznik)

1. BALKANSKO BOJIŠČE

- Avstro-Ogrska vojska je 12. 8. 1914 prečkala *Drino*
- nato pa 16. in 17. 8. doživela uničujoč poraz na planini *Cer*
 - padlo 30,000 avstrijskih in 15,000 srbskih vojakov
 - združene srbsko-črnogorske enote so prodrle v Vzhodno Bosno
- uspeh je bil kratkotrajen, avstrijska vojska je udarila nazaj → do decembra je zasedla Beograd
 - vojska Avstro-Ogrske je bila slaba – preveč mešani ljudje, zato manj zagnanosti
- 3. 12. je srbska vojska izvedla drzen protinapad in premagala avstrijsko vojsko pri *Kolubari*
- obe strani sta utrpeli velike izgube, kar je še posebej prizadelo Srbijo

2. ZAHODNA FRONTA L. 1914:

- Nemci so uporabili načrt generala *von Schlieffna*
 - češ da morajo Nemci priti prej v Pariz, kot Rusi v Berlin
- do 9. septembra so prodrli do reke *Marme*, kjer pa so jih *Francozi* z angleško pomočjo ustavili
- vojna je obtičala v strelskih jarkih = *SITZKRIEG*
 - ti so potekali od Rokavskega preliva do švicarske meje

»Avstroogrski napad na Srbijo je izkoristila Nemčija za vojno napoved srbskima zaveznicama Rusiji in Franciji. Centralnima državama je pred začetkom vojne uspelo pridobiti na svojo stran nezadovoljni poraženki iz balkanskih vojn Turčijo in Bolgarijo. Z Romunijo so se neuspešno pogajali. Italija pa je staremu zavezništvu obrnila hrbet in razglasila nevtralnost. Nemci so po načrtu najprej zasedli Belgijo in po dveh tednih priprav od tam napadli Francijo. Francozom so se takoj pridružile britanske enote. Mobilizacija ruske vojske je bila hitrejša kot so predvideli, zato so morali na račun vojne proti Franciji okrepiti vojsko na vzhodu. Hiter prodor mimo francoskih glavnih obrambnih utrd in obkolitev Pariza po zahodni strani Nemcem nista uspela. Francozi so že v začetku septembra nemško vojsko ustavili na reki *Marne* le nekaj deset kilometrov pred Parizom. Potlej se je hitro prodiranje ustavilo. Vojske so se vkopale v podzemeljske rove, da jim topovske granate niso mogle do živega. Pred napadi pehote so se uspešno branile s postavljanjem ovir iz bodeče žice in z mitraljezi. Za vsak premik frontne črte so v bitke poslali ogromno vojakov in tehnike, za minimalna napredovanja po nekaj kilometrov v eno ali drugo smet je padlo veliko človeških žrtev.«

3. VZHODNA FRONTA L. 1914:

- Rusi so avgusta prodrli v vzhodno Prusijo
- 20. avgusta so pri *Tannenbergu* doživeli hud poraz
- vzroki za poraz so bili:
 - nove okrepitve za nemško stran iz zahoda
 - general *von Hindenburg*

1915

4. – 22. 2.	nemška vojska premaga rusko v Mazuriji
16. 2. – 20. 3.	neuspeh poskus francoske vojske, da prebije fronto v Šampanji
25. 4.	izkrcanje antantnih sil na Galipoliju, neuspešni boji v naslednjih mesecih
1. – 3. 5.	nemško-avstrijski preboj v Galiciji pri Gorlicah in Tarnowu
23. 5.	neuspešna italijanska ofenziva proti avstroogrski vojski na soški fronti
9. 6. – 23. 7.	odbita francosko-angleška ofenziva v Flandriji
6. – 19. 9.	ruska zmaga nad avstroogrsko vojsko pri Tarnopolu
22. 9. – 6. 11.	poskus preboja antantnih sil v Artoisu in Šampanji
7. – 14. 10.	nemška in bolgarska vojska napadeta Srbijo, srbska vojska se v novembru in decembru umakne v Grčijo (na Krf), Srbija je zasedena, prav tako (v januarju) Črna gora

SOŠKA FRONTA: 1915 - 1918

- 🕒 Do konca leta 1915 so *Italijani* izvedli 4 silovite ofenzive, ki pa so jih pol šibkejši *Avstrijci* zaustavili.
- 🕒 V prvem letu vojne so imeli *Italijani* 116.000 žrtev, *Avstrijci* pa 71.000.
- 🕒 Marca 1916 so Italijani skušali zavzeti *Gorico* in *Tolmin* (5. soška bitka), vendar so ***Gorico in del Krasa*** po krvavih bojih (»Doberdob, slovenskih fantov grob«) zavzeli šele **poleti 1916**.
- 🕒 Do **novembra 1916** so sledile še 3 silovite italijanske ofenzive.
- 🕒 **Maja 1917** je potekala 10. soška bitka, v kateri je sodelovalo kar polovica italijanskih vojakov, vendar je *avstrijcem* uspelo ubraniti dostope do Trsta in na *Krasu* izvesti uspešno protiofenzivo.
- 🕒 **11. soška bitka** je potekala na *Krasu* in na *Banjški planoti*, ki so jo Italijani osvojili. Izgube: 166.000 Italijanov in 110.000 Avstrijcev.
- 🕒 **Čudež pri Kobaridu (12. bitka)**: Iz 23. na 24. oktober 1917 je potekal ta avstrijsko-nemški preboj. Največji uspeh dosegla **12. nemška divizija**, ki je prodrla globoko in italijansko zaledje in zasedla *Kobarid*. Italijanska vojska se je v razsulu umikala do *Piave*. 28. oktobra je bitke konec, vendar Avstrijcem ni uspelo izločiti *Italije* iz vojne.
- 🕒 **Zgodovinski pomen soške fronte**:
 - ▶ na Soški fronti je potekal največji spopad v gorati pokrajini v vsej človeški zgodovini
 - ▶ največja bitka na slovenskih tleh v zgodovini
 - ▶ soška fronta je preprečila, da bi *italijanske čete* zasedle osrednji del slovenskega ozemlja, zaradi česar bi bilo razkosanje naravnega ozemlja ob koncu vojne še hujše, kot je bilo (*Rapalska meja*)
 - ▶ vprašanje je tudi, kako bi bilo z določitvijo meje z *Italijo* po 2. svetovni vojni in kje bi danes tekla na zahodu
- 🕒 **Zgodovinsko pomembne osebnosti, za katere bomo kasneje še slišali**:
 - ▶ general Codarna: generalni poveljnik italijanske vojske
 - ▶ general Borojević: edini slovan, ki je prišel na tako visok položaj, generalni poveljnik avstrijske vojske
 - ▶ Rommel: zelo dober strateg, ki se kasneje izkaže v drugi svetovni vojni
 - ▶ Benito Mussolini: v tem času še levičarsko usmerjen

1916

21. 2. – 21. 7.	nemška ofenziva na Verdun, ki pa ne uspe
31. 5. – 1. 6.	pomorska bitka brez zmagovalca med Nemci in Britanci pri Yutlandu (Skagerraku)
4. 6. – 16. 12.	ofenzive ruskega generala Brusilova v Galiciji in Bukovini
24. 6. – 26. 11.	bitka na Sommi, Francozom in Britancem se ne posreči prebiti ofenzive
11. – 18. 9.	srbski preboj fronte pri Kajmakčalanu in prodor do Bitole
12. 12.	mirovni predlog Nemčije, ki pa ga zaradi arogantnih zahtev antanta ne sprejme

OKTOBRSKA REVOLUCIJA

1. ČAS PRED REVOLUCIJO:

- 🕒 1905, **meščanska revolucija v Rusiji**: socialni nemiri, stavke delavcev, upori kmetov
- 🕒 1. svetovna vojna razmere še poslabša: porazi na fronti, zmeda v gospodarstvu, splošna lakota in pomanjkanje
- 🕒 1917, **februarska revolucija**: stavke prerastejo v množičen upor
 - ▶ liberalna buržoazija nemire izkoristi, stmoglavi carja in avtokratski režim
 - ▶ delavstvo ustanavlja **SOVJETE**, zahteva udeležbo pri oblasti
- 🕒 nastane **dvovladje**: **Duma** z začasno vlado (meščanske stranke, eseri = iz SR, menjševiki) in **sovjeti** (v imenu ljudstva)
 - ▶ v tem času je boljševikov povsod malo, so sicer v sovjetih, ampak le kot manjšina
- 🕒 v času dvovladja je prišlo do veliko pozitivnih reform (svoboda govora, tiska)
 - ▶ edina napaka pa je bila ta, da vojn niso hoteli ustaviti in da niso napravili agrarne reforme (to izkoristijo boljševiki)
- 🕒 vlada se torej odloči, da nadaljuje vojno, kar povzroči veliko nezadovoljstvo ljudstva
- 🕒 nezadovoljstvo pa izkoristi stranka boljševikov z Leninom na čelu (že sedaj je ustanovljena **Rdeča garda**)
 - ▶ do prihoda Lenina boljševikov še ni tako veliko
 - ▶ on je bil edini izmed voditeljev v Rusiji v tem času, ki si je želel miru
- 🕒 cilj Lenina je **svetovna proletarska revolucija**: želel jo je razširiti po celem svetu, a ni uspelo :(
- 🕒 Lenin z aprilskimi tezami zahteva naslednje:
 - ▶ prehod v socialno revolucijo, takojšen mir, razdelitev zemlje kmetom, oblast sovjetom
 - ▶ boljševiki v tem času še niso dovolj močni, da bi izvedli revolucijo, zato so bili še celo leto preganjani, preden so lahko začeli z reformami
 - ▶ boljševiki počasi dobijo večino ravno zaradi teh svojih revolucionarnih reform
- 🕒 do jeseni 1917 v nekaterih *sovjetih* boljševiki dobijo večino
- 🕒 Centralni Komite boljševiške stranke sklene z oboroženo akcijo polastiti se oblasti

2. OKTOBRSKA SOCIALNA REVOLUCIJA:

- 🕒 v noči iz 6. na 7. november boljševiki s pomočjo **Rdeče garde** odstranijo začasno vlado in zavzamejo Zimski dvorec, zasedejo javne urade, banke, postaje,...
- 🕒 revolucionarni prevrat uspe tudi v Moskvi
- 🕒 takoj se sestane **II. kongres sovjetov**, ki ustanovi **revolucionarno vlado** (ljudski komisariji z Leninom na čelu)
 - ▶ izdajo **Odlok o miru** (razglašen takojšen mir) in **Odlok o zemlji** (zemlja se veleposestnikom vzame in da kmetom)
- 🕒 vrhovni gospodarski svet (Bukarni) izvaja nacionalizacijo; deluje politična policija in revolucionarna ljudska sodišča
- 🕒 na zahtevo strank in ljudstva se izvedejo volitve: veliko večino pa dobijo eseri (60%), boljševiki le 24%
 - ▶ takoj po tem se je ukazala ukinitve Dume in sledila je uvedba diktature
- 🕒 boljševiki hočejo vseeno ostati na oblasti, zato januarja 1918 z Rdečo gardo razženejo ustavodajno skupščino
- 🕒 nastala je **prva socialistična država na svetu** (prva sovjetska ustava je sprejeta julija 1918): **RSFSR (Ruska Sovjetska Federativna Socialistična Republika)**
- 🕒 ustava je imela sledeče lastnosti:

- ▶ zagotavlja nacionalne pravice vsem narodom
- ▶ oblast daje delavskemu razredu
- ▶ vsebuje načelo ločitve cerkve od države
- ▶ obveznost dela za vse, splošna vojaška obveznost
- ▶ brezplačno šolanje, enakopravnost tujcev
- ⊗ **3. marec 1918:** Lenin sklene s centralnimi silami **mir v Brest-Litovsku:**
 - ▶ Rusija izgubi Ukrajino in baltske dežele (pogoji za mir)
 - ▶ po samoodločbi narodov dobiva svobodo Finska in Poljska
- ⊗ Rusija je tako v gospodarski krizi in množični lakoti, nato pa se razplamti še **državljanska vojna**
 - ▶ desne sile organizirajo kontrarevolucijo
 - ▶ boljševikom se upre tudi levo krilo esera
- ⊗ boljševiki zmagajo z pomočjo novonastale **Rdeče armade** in boljšo organiziranostjo
- ⊗ beli in rdeči teror sta terjala več kot 8 milijonov žrtev
- ⊗ julija 1918 ubijejo carja in njegovo družino, nasilje v imenu revolucije se nadaljuje
 - ▶ ubili so ga, da bi v Rusiji izbrisali sledi carizma (Aleksejevih ostankov še danes niso našli – solna kislina)
- ⊗ zavezniki (predvsem Britanci in Japonci) podpirajo kontrarevolucijo, nekaj časa tudi neposredno

3. ODLOKA O MIRU IN VOJNI:

Drugi vseruski kongres sovjetov je 8. novembra 1917 sprejel dva pomembna odloka. Odlok o miru je pozival vse vojskujoče države k sklenitvi za vse poštenega premirja, Odlok o zemlji pa je v Rusiji pomenil začetek izvajanja agrarne reforme.

ODLOK O MIRU

Delavska in kmečka vlada, ki jo je postavila revolucija 6. in 7. novembra (24. do 25. oktobra) in ki se opira na sovjete delavskih, vojaških in kmečkih odposlancev, predlaga vsem vojskujočim se narodom in njihovim vladam, naj se takoj začno pogajanja o pravičnem demokratičnem miru.

Za pravičen in demokratičen mir, po katerem hrepeni pretežna večina v vojni izčrpanih, izmučenih in izmzganih delavcev in delovnih razreov vseh vojskujočih se dežel – mir, ki so ga najodločneje in najvztrajneje zahtevali ruski delavci in kmetje po strmoglavljenju carske monarhije – za tak mir ima vlada takojšen mir brez aneksij (tj. brez prisvojitve tujih ozemelj, brez nasilne priključitve tujih narodnosti) in brez kontribucij.

Vlada Rusije predlaga, naj vsi vojskujoči se narodi nemudoma sklenejo tak mir, in izjavlja, da je pripravljena brez najmanjšega odlašanja storiti takoj vse odločilne korake, preden dokončno določijo vse pogoje takega miru pooblaščene skupščine ljudskih predstavnikov vseh dežel in narodov...

Vlada odpravlja tajno diplomacijo in izjavlja, da ima trden namen voditi vsa pogajanja popolnoma odkrito pred vsem ljudstvom; zato bo takoj začela objavljati prav vse tajne pogodbe, ki jih je potrdila ali sklenila vlada zemljiških gospodov in kapitalistov od februarja do 7. novembra (25. oktobra) 1917. Vlada razglašča, da je vsebina teh tajnih pogodb – v kolikor imajo namen, kakor se je to dogajalo v večini primerov, priskrbeti ugodnosti in privilegije ruskim zemljiškim gospodom in kapitalistom ter ohraniti ali povečati aneksije Velikorusov – brezpogojno in s takojšno pravnomočnosjo v celoti razveljavljena.

ODLOK O ZEMLJI

1. Veleposestniška zemljiška lastnina se odpravi takoj brez kakršnekoli odkupnine.
2. Posed zemljiške gospode kakor tudi vsa carska, samostanska in cerkvena zemlja z vsem živim in mrtvim inventarjem, z gospodarskimi poslopji in vsemi pritiklinami se do sklicanja ustavodajne skupščine izročijo okrožnim zemljiškim odborom in okrajnim sovjetom kmečkih odposlancev.
3. Vsakršno poškodovanje zaplenjenega premoženja, ki pripada odtlej vsemu ljudstvu, se razglašča za hud zločin, ki ga kaznuje revolucionarno sodišče. Okrajni sovjeti kmečkih odposlancev ukrejejo vse potrebno, da se pri zaplembi posestev zemljiške gospode ohrani najstrožji red, da se določi, katera zemljišča pravzaprav spadajo pod zaplembo in v kakem obsegu, da natančno popišejo vse zaplenjeno premoženje in da se z najbolj revolucionarno strogostjo varuje vse zemljiško gospodarstvo z vsemi poslopji, orodjem, živino, zalogami pridelkov idr., ki prehaja v last ljudstva ...
4. Zemlja navadnih kmetov in navadnih kozakov se ne zapleni.

POLITIČNI SISTEMI PO OKTOBRSKI REVOLUCIJI

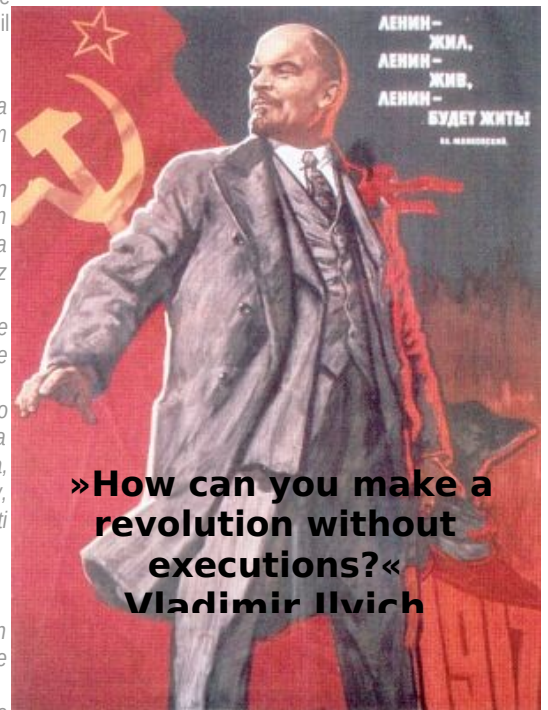
- ⊗ do februarja 1917 je bila v Rusiji absolutna monarhija
- ⊗ med februarjem 1917 do oktobra 1917 je bilo obdobje dvovladja (buržoazija in delavska vlada)

1. VOJNI KOMUNIZEM:

- ⊗ to je bil prvi politični sistem, ki so ga uvedli boljševiki
- ⊗ značilnosti vojnega komunizma:
 - ▶ podražavljanje velikih, nato še malih podjetij
 - ▶ delavci bili podrejeni vojaškemu zakonom
 - ▶ stavke so bile prepovedane
- ⊗ v Rusiji je izbruhnila huda lakota, ki je pobirala življenja tako kot sama vojna, kmetje pa so bili prisiljeni oddati vse pridelke državi

2. NOVA EKONOMSKA POLITIKA = NEP:

- ⊗ zaradi neuspelosti vojnega komunizma je Lenin, ki je bil takrat že hudo bolan, uvedel ta nov sistem
 - ▶ če bi Lenin nadaljeval s tako politiko in ne bi prišel na oblast Stalin, bi si Rusija najbrž opomogla
- ⊗ država je postala kombinirana: 80% socialistične in 20% kapitalistične politike
- ⊗ kmetje so poslej plačevali samo davek, s presežki pa so lahko svobodno trgovali, kar je koristilo bogatim kmetom (*kulakom* – ti so bili za boljševike sovražniki)
- ⊗ ukrepi NEP-a so poživilo proizvodnjo, ki so jo začeli načrtovati na vsedrjavni ravni: *gosplan* (= gospodarski plan)
 - ▶ vnaprej so določali, kakšno količino pridelka bo nekdo v tovarni naredil
 - ▶ s takim določanjem so hoteli »zadovoljiti« želje delavskega razreda po delu
- ⊗ razvoj je bil počasen, tako da je Sovjetska zveza ob skromnem dotoku kapitala iz tujine (ZDA) šele 1927 dosegla predvojno gospodarsko raven
 - ▶ američani so naprimer pomagali zgraditi prvo hidroelektrarno v Rusiji (*Niepostroj*)

- ▶ problem ruskega razvoja je bil v tem, da so skočili neposredno iz fevdalizma v socializem, kar se je izkazalo za neuspešno (niso imeli vmesne faze kapitalizma)
- ▶ taka ideja je sicer lepa, a žal ne funkcionira
- ⊗ leta 1924 je umrl Lenin in začel se je boj za njegovo dediščino v katerem je zmagal Stalin (»jekleni mož«)
 - ▶ Lenin sam ni hotel imeti na oblasti Stalina, ker le-ta sploh ni bil rus, pa še neizobražen je bil
 - ▶ za naslednika si je bolj želel Trotzky-ja, a Stalin je vse potencialne tekmece zelo spretno onesposobil
 - ▶ tako je Stalin postal sčasoma generalni sekretar, se kasneje izdajal za čistega rusa in tudi zatrl upor v svoji domači Gruziji (on je tudi silil z rusifikacijo v domačem mestu)
- ⊗ značilnosti umetnosti tistega časa: intelektualizem je bil zaničevan, želeli so, da si nekaj ustvaril z golimi rokami, norme pa so dvigovali vsak dan – poveljevale so bile podobe delavcev

1917

8. – 15. 3.	februarska revolucija v Rusiji, car Nikolaj se odpove prestolu
2. 4. – 20. 5.	Britanci skušajo prebiti fronto pri Arrasu
6. 4. – 27. 5.	neuspešni francoski ofenzivi pri Aisni in v Šampanji, ZDA vstopi v vojno
28. 4. – 20. 5.	britanski poskus preboja fronte pri Artoisu
27. 5. – 2. 12.	neuspešne ofenzive v Flandriji (Francozi napadejo Angleže)
1. 8.	mirovna pobuda papeža Benedikta XV.
24. – 27. 10.	preboj Avstrijcev in Nemcev v 12. soški bitki (Čudež pri Kobaridu)
2. 11.	Britanci z Balfourjevo deklaracijo obljubijo Židom domovino v Palestini
7. – 8. 11.	oktobrska socialistična revolucija
6. 12.	Finska postane neodvisna
15. 12.	nemško-rusko premirje

1918

8. 1.	»Štirinajst točk« predsednika Wilsona (on prvi, ki je dal ženskam v ZDA volilno pravico)
3. 3.	mir v Brest-Litovsku
21. 3. – 17. 7.	silovite nemške ofenzive na zahodu, vendar brez vidnejših uspehov
18. 7.	protiofenziva antantnih sil
15. – 18. 9.	srbska vojska premaga bolgarsko na solunski fronti
29. 9.	Bolgarija podpiše premirje, antantne sile prodrejo do Beograda
21. 10.	na Dunaju se sestane nemško-avstrijska skupščina
28. 10.	raglasitev neodvisne Češkoslovaške
29. 10.	razglasitev države Slovencev, Hrvatov in Srbov (brez Kraljevine Srbije in Črne gore, sedež v Beogradu) *
1. 12.	nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (sedež sedaj v Beogradu, Karađorđević na čelu) **
1. 11.	razglašena samostojnost Madžarske
3. 11.	premirje med antanto in Avstro-Ogrsko
9. 11.	razglasitev nemške republike, cesar Viljem II. se umakne na Nizozemsko
11. 11.	premirje med antanto in Nemčijo v Compiègne, cesar Karel I. se odpove prestolu

* Antantne sile te države niso nikoli priznale, ker so jo imele zaslužno za prvo svetovno vojno (ruševine prejšnje države, kjer je bil povod za 1. svetovno vojno).

** Država Slovencev, Hrvatov in Srbov se je mogla pač nujno združiti s Srbijo in Črno goro in tako dobimo KSHS.

POSLEDICE 1. SVETOVNE VOJNE

1. OBRAČUN VOJNE: tragičen

- ⊗ več kot 10 milijonov žrtev na frontah
- ⊗ 20 milijonov ranjenih
- ⊗ gmotna škoda šla v milijarde dolarjev

2. WILSONOVA PREDSTAVA O POVOJNI UREDITVI SVETA (SLAVNIH 14 TOČK):

- ⊗ 8. 1. 1918, torej še med vojno, je ameriški predsednik Woodrow WILSON v poslanici ameriškega kongresa objavil 14 točk o povojnih mednarodnih odnosih
- ⊗ tu se začne zanimanje in vse večje obvladovanje Evrope iz strani Amerike, saj se s temi točkami konča Monroeva doktrina, ki ni dovoljevala vmešavanja Amerike v Evropo
- ⊗ vsebina:

- ▶ odprte mirovne pogodbe brez tajnih aneksov (seveda se to ni uresničilo);
- ▶ svobodna plovba po morjih zunaj teritorialnih meja;
- ▶ odprava gospodarskih pregraj (ovir);
- ▶ pravica Rusije, da sama uredi notranja vprašanja;
- ▶ obnovitev Belgije, vrnitev Alzacije in Lorene;
- ▶ popravki italijanskih meja po jasno razpoznavnih narodnostnih črtah (dvignejo ogromno prahu – Londonska pogodba)
- ▶ pravica avstroogrskim narodom do avtonomnega razvoja
- ▶ vrnitev zasedenih ozemelj Romuniji, Srbiji in Črni gori

- ▶ Srbiji dostop do morja (zato kasneje nastanek Kraljevine SHS)
- ▶ neodvisna Poljska
- ▶ ustanovitev Mednarodne Združbe Narodov, ki naj bi skrbelo za politično neodvisnost in ozemeljsko nedotakljivost velikih in malih držav (kasnejše Društvo narodov)
- ▶ ohranitev Turčije
- ▶ pravica neturških narodov v osmanskem imperiju do avtonomnega razvoja in o svobodnem prehodu skozi Dardanele

3. ZGODOVINSKI POMEN WILSONOVEGA NAČRTA:

Mnogi narodi v Evropi in svetu so ga sprejeli z upanjem, da se bodo politične razmere v Evropi in svetu uredile, vendar stvarnost je bila bistveno drugačna, saj so jo krojile zmagovalke, ki so poražencem postavile neomejene pogoje in s tem podlago za nove konflikte.

4. STARI IN NOVI KONFLIKTI

- 🌀 zemljevid Evrope se drastično spremeni (razpad imperijev: A.O., RUSIJA, NEMČIJA, Turčija)
- 🌀 Evropa izgubi primat, ni več središče
- 🌀 na VZ prva socialistična država RUSIJA
- 🌀 VSTOP ZDA v vojno (Evropo)- začela se je doba GLOBALNE CIVILIZACIJE!!

PARIŠKA MIROVNA KONFERENCA (in njene mirovne pogodbe)

1. Z NEMČIJO: Versailles, 28. junij 1919

- 🌀 Odvzete so ji bile Alzacija in Lorena (k Franciji), Eupen in Malmédy (k Belgiji), severni Schleswig (s plebiscitom k Danski), Klajpeda (k Litvi), večina Vzhodne Prusije in poznanjsko območje (k Poljski), Posarje (pod nadzorom Društva narodov, leta 1935 s plebiscitom vrnjeno Nemčiji), Gdansk (svobodno mesto pod nadzorom Društva narodov) ter kolonije na Kitajskem, v Pacifiku in Afriki (v last antantnih držav).
- 🌀 Vojno letalstvo in večina vojne mornarice sta bila ukinjena, število vojakov je bilo omejeno na 100 tisoč, generalštab razpuščen, večina vojne industrije (za oklepnike, tanke, podmornice, letala in bojne pline) prepovedana. Nemško ozemlje zahodno od Rena in 50 km vzhodno od njega je bilo demilitarizirano.
- 🌀 Dodano je bilo besedilo o ustanovitvi Društva narodov.

2. Z AVSTRIJO: Saint-Germain, 10. september 1919

- 🌀 Potrjen je bil razpad habsburškega imperija in ustanovitev Češkoslovaške, Poljske, Madžarske in Kraljevine SHS ter izguba Galicije (k Poljski), Bukovine (k Romuniji) in Tridentinskega, južne Tirolske, Trsta ter Istre (k Italiji).
- 🌀 Za območje Celovške kotline (spor s Kraljevino SHS) in mesta Šopron (spor z Madžarsko) je bil predvin plebiscit.
- 🌀 Izrecno ji je bila prepovedana združitev v Nemčijo, razen ob pristanku Sveta Društva narodov.
- 🌀 Število vojakov je bilo omejeno na 30 tisoč, vojna mornarica ukinjena, ladjeve pa razdeljene med zaveznike.

3. Z BOLGARIJO: Neuilly, 27. november 1919

- 🌀 Odvzeta sta ji bila južna Dobrudža (k Romuniji) in obalno območje Trakije (h Grčiji).
- 🌀 Število vojakov je bilo omejeno na 20 tisoč.

4. Z MADŽARSKO: Trianon, 4. junij 1920

- 🌀 Odvzete so ji bile Slovaška in Podkarpatska Rutenija (k Češkoslovaški), večina Gradiščanske (k Avstriji), Slavonija (h Kraljevini SHS), Banat (del h Kraljevini SHS, večina k Romuniji) in Transilvanija (k Romuniji).
- 🌀 Število vojakov je bilo omejeno na 35 tisoč, dovoljena le lahka oborožitev.

5. S TURČIJO

a) Z vlado Otomanskega cesarstva: Sèvres, 10. avgust 1920

- 🌀 Otomansko cesarstvo je bilo ukinjeno; ozemeljske izgube: arabska Azija in severna Afrika, vzhodna Trakija, anatolska zahodna obala in območje Dardanel (pod grški nadzor), zagotovljeni sta bili neodvisnost Armenije in avtonomija Kurdistan.
- 🌀 Kemalistični režim miru iz Sèvres ni priznal, zato je z antanto sklenil mirovno pogodbo v Lausanni leta 1923.

b) S predstavniki Turčije kot naslednice Otomanskega cesarstva: Lausanne, 24. julij 1923

- 🌀 Priznane so bile meje turške države (omejena je bila na Anatolijo, ožini Bospor in Dardanele ter Carigrad z zaledjem). Turčija se je odpovedala zahtevam po nekdanjih arabskih provincah in priznala britansko posest Cipra ter italijansko posest Dodekaneza. Armenija je izgubila pravico do neodvisnosti, Kurdistan pa do avtonomije.
- 🌀 Ožini Bospor in Dardanele sta postali odprti za ves ladijski promet.

SOVJETSKA ZVEZA & STALINIZEM

1. SOVJETSKO GOSPODARSTVO:

- 🌀 Sovjetska zveza je med obema vojnama edina država, v kateri se uveljavi komunistični režim
- 🌀 uvedba t.i. vojnega komunizma: nacionalizacija bank, veleindustrije, veleposestev,...
- 🌀 zaradi neučinkovitosti vojnega komunizma začne uvajanje sistema t.i. nove ekonomske politike (NEP) leta 1921 – obnavljanje tržnih mehanizmov
- 🌀 leta 1927 sprejet sklep o obsežni elektrifikaciji, industrializaciji in kolektivizaciji ter o uvedbi petletnih gospodarskih planov (petletk): po prvi petletki načrtovano povečanje industrije, v drugi gradnja prekopov, železnic in kombinatov, v tretji krepitev vojaške industrije
- 🌀 s popolno mobilizacijo vseh družbenih sil, propagando, nasiljem so načrti skoraj v celoti uresničeni
- 🌀 Sovjetska zveza v času gospodarske krize postane tretja industrijska svetovna velesila, vendar ima izjemno nizko življenjsko raven prebivalstva
- 🌀 brutalna izvedba kolektivizacije na podeželju, kar povzroči upore, sledi množična lakota

2. UVAJANJE TOTALITARIZMA

- 🌀 Sovjetski sistem posameznika podredi birokratskemu aparatu in državnim mehanizmom nadziranja
- 🌀 ustanovitev delovnih taborišč (gulagov), ki jih je bilo največ v Sibiriji
- 🌀 komunistična partija se poistoveti z državo in nadzira vse
- 🌀 vodilno mesto Stalina v sami stranki po Leninovi smrti leta 1924
- 🌀 Stalinova obsodba milijonov ljudi na zrežiranih javnih sodnih procesih

- ☉ v čistkah izgine vrh sovjetske Rdeče armade in ta je za več let oslABLJENA
- ☉ od konca tridesetih do začetka petdesetih let Stalin nadzoruje celoten državni aparat (podrediv partije, vlade, policije,...)

BOJ ZA MEJE

1. SEVERNA MEJA: ŠTAJERSKA & KOROŠKA

- ☉ po razsulu avstro-ogrske vojske na tem področju ni bilo natančne razmejitvene črte
- ☉ Narodno vijeće je antantnim silam predlagalo, naj zasedejo črto: Šmohor – Beljak – Celovec – Št. Vid – Velikovec – Dravograd – Radlje – Špilje – Radgona – Monošter
- ☉ Koroški oblastni organi v Celovcu so zahtevali priključitev Koroške k avstrijsko-nemški državi, Slovenski naravni svet na Koroškem pa vključitev v dSHS
- ☉ v Mariboru je nemški občinski odbor razglasil mesto z okolico za sestavni del nemško-avstrijske države
- ☉ 1. novembra 1918 postane RUDOLF MAISTER poveljnik Maribora in vse slovenske Štajerske, izvede mobilizacijo, zbere 3000 mož, razoroži nemško Varmontno stražo in zasede črto: Tinje – Vovbre – del Labotske doline – Špilje – Radgona
- ☉ na Koroško je iz Celja začel prodirati nadporočnik Franjo Malgan, ki je zasedel Mežiško dolino, Pliberk in Velikovec
- ☉ zahodno Koroško z Borovljami je po pooblastilih ljubljanske vlade zasedel Alfred Lavrič in se dogovoril o demarkacijski črti
- ☉ Slovenska vlada je bila proti zasedbi Celovca, češ da nima živil za oskrbo, prišlo do dogovora, naj o ozemlju odloči mirovna konferenca
- ☉ konec 1918 in januarja 1919 prišlo do hudih bojov pri Podkloštru, slovenski vojaki morali umakniti
- ☉ 22. 1. 1919 sklenili, naj se Koroška razdeli s črto, ki jo bosta določila ameriška oficirja, člana misije na Dunaju. Odločila sta se, da naj meja poteka po **Karavankah** (to zastopal Wilson).
- ☉ Premirje trajalo do konca aprila, a je bilo večkrat kršeno. Avstrijci so prešli Dravo, prišli na Karavanke in prodri v Mežiško dolino.
- ☉ Jugoslovanska vojska, pretežno s slovenskimi enotami je zasedla vso slovensko koroško s Celovcem.
- ☉ boji končani, a o usodi Koroške odločala pariška mirovna konferenca
- ☉ sledil plebiscit 10. 10. 1920, 59% Slovencev (22,025) glasovalo za Avstrijo, za kSHS pa 40,96% (15,729)
- ☉ Plebiscit je realno pokazal voljo ljudi ...

2. ZAHODNA MEJA: PRIMORSKA (v ozadju Londonska pogodba)

- ☉ meja rešena novembra 1920 z RAPALSKO POGODBO, ki je določila:
 - ▶ k Italiji južna kSHS
 - ▶ meja poteka po črti: Peč – Triglav – Možic – Blegoš – Hotedršica – Snežnik – Kastav – morje.
 - ▶ Italija je dobila Zadar, Cres, Lošinj, Lastovo in Palagružo, 4 leta kasneje tudi Reko

FAŠIZEM & NJEGOV ČAS

(»Vojna možu tisto, kar je materinstvo ženi.«)

1. NASTANEK IZRAZA:

- ☉ Pojem »fašizem«, ki je postal splošen, je nastal v Italiji iz naziva »*Fasci, Italiani di Combattimento*.«
- ☉ *Fascis* je bila butara oz. sveženj s sekuro v sredi, ki je ponazarjala enotnost in moč
 - ▶ v starem Rimu je bil simbol kraljeve in kasneje republikanske oblasti
 - ▶ sicer pa so Italijani nosili črno barvo in uniformo (nemci npr. rjavo)

2. SPLOŠNA OPREDELITEV:

- ☉ Fašizem je splošen in skupen izraz za ideologijo, doktrine, politična gibanja, stranke ... etc. v katerem se kažejo izrazito protidemokratske, totalitarne in avtoritarne težnje.
- ☉ Poudarjena je agresivnost, skrajni nacionalizem, militaristični duh. → »*Bolje marširati kot študirati*.«

3. ZGODOVINSKE OKOLIŠČINE:

- ☉ nastajal po 1. svetovni vojni in je v marsičem njena posledica
- ☉ reakcija na revolucionarne premike v obdobju te vojne (nastanek SR)
- ☉ čas krize kapitalizma, ki je postala dramatična leta 1929

4. FAŠISTIČNA IDEOLOGIJA:

- ☉ zgodovinska mitologija (posebna interpretacija nacionalne zgodovine; Zgodovina = neusmiljen boj med rasami!)
- ☉ skrajni nacionalizem (doseže kulminacijo, postane laična religija):
 - ▶ v Nemčiji: mit rase (*Nordijec je bisert!*)
 - ▶ v Italiji: »*Roma Doma*« (= Rim kroti)
 - ▶ v Španiji: »*Hispanidad*« (kar kroti španskega duha)
 - ▶ Hrvaška: *srbofobstvo* (ustaši...)
- ☉ kult avtoritarnega vodje
 - ▶ *Führer Prinzip*: vodja je karizmatična osebnost, ki črpa svojo moč iz privrženosti množice
 - ▶ okoli vodje zbrana hierarhično strogo strukturirana elita
 - ▶ ubogljivost je temeljna vrлина: »*Credere, obedire, combattere*.« (slika)
- ☉ neracionalnost:
 - ▶ apelira na nagon, škodljivost intelektualizma
 - ▶ poudarja tisto, kar vpliva na človekove čute, kar ga vodi v *fanatizem* (parade, množični ceremonial, pompozni govori)
- ☉ vitaizem:
 - ▶ miti in legende o hrabrosti, o izzivih življenja in smrti
 - ▶ »Življenje = avantura«: nasilna dejanja privedejo do *skrajnih trenutkov*, ko se potrudimo ustvariti *novega človeka* v nas samih in se vzamemo v roke

5. FAŠISTIČNA DRŽAVA

- ☉ avtoritarna in totalitarna
- ☉ notranja politika je namenjena samo temu, da nastavlja *potrebno oporo* moči za zunanji boj (Mein Kampf, 1924)
- ☉ imperialistična (izkoriščanje zasedenih ozemelj)

- težnja po avtarkiji (gospodarstvo)

6. ZAKLJUČEK

- fašizem je eden od izpostavljenih pojavov sodobne zgodovine
- ni pokopan s porazom po 2. svetovni vojni, kot neofašizem je del marsikatere sodobne politične stvarnosti in inspiracija številnim mladim generacijam (FILM)

FAŠIZEM V ITALIJI

1. ZGODOVINSKE OKOLIŠČINE nastanka fašizma v Italiji

- huda gospodarska kriza zaradi velikega prepada med industrijskim severom in fevdalnim kmetijstvom na jugu
- razočaranje nad dosežki v 1. svetovni vojni (veliki ozemeljski apetiti)
- nezaposelnost, stavke, desni terorizem, kmečki nemiri
- nevarnost socialističnih revolucij na severu

2. **MUSSOLINIJEV PRIHOD NA OBLAST:** 1922 izvede pohod na Rim ter s pomočjo vojske, veleposestnikov in velikih industrialcev od kralja izsilil **mandat za sestavo vlade**

3. ZNAČILNOST SISTEMA:

- postopno ukinjanje vseh mehanizmov predstavljene demokracije leta 1938, ukinjen celo parlament
- uvajanje enopartijskega sistema, *duce* koncentriral bistvene vzvode oblasti v svojih rokah (med 2. svetovno vojno je bil predsednik vlade vojni minister, vrhovni poveljnik vojske, kar je bil prej po ustavi kralj)
- uvajanje *korporacij*: ideja solidarizma, sodelovanje vseh dejavnikov produkcije, zlasti delavcev in kapitalistov, kar naj bi prineslo socialni mir, ukinitvev razrednega boja – vse to regulirala *Carta del Lavoro* (1927, listina o delu)
 - določila je 40 urni tednik, 8 urni delavnik, proste sobote, vsem zagotovljena socialna varnost, poskrbljeno za sirote in penzioniste
- rešitev *rimskega vprašanja* s t.i. *Lateransko pogodbo* (1929) ali konkordatom med cerkvijo in državo
 - katoliška vera je edina državna vera v Italiji, cerkveni nadzor nad sklepanjem zakona, papež suveren na ozemlju Vatikanskega mesta, priznal pa je, da je Rim glavno mesto Italije
 - dobil odškodnino 1750 milijard lir, kar je utemeljilo vatikanske finance

4. OZEMELJSKI APETITI ITALIJE:

- leta 1924 zasedla Krfa
- leta 1935 iz Somalije napadla in zasedla Abesinijo
- na strani generala Franca se je v španski državljanski vojni bojevalo 80 000 italijanskih vojakov
- leta 1935 priključitev Albanije
- leta 1936 os Rim-Berlin
- leta 1940 vojna v Severni Afriki (iz Libije Italijani napadejo Egipt in so poraženi)
- leta 1941 napad na Grčijo in Kraljevino Jugoslavijo

5. POPULARNA GESLA:

- Marenostro, roma dona*: obnovitev meja nekdanjega rimskega imperija
- Vse za državo, ničesar proti državi, ničesar mimo države.*

NACIZEM V NEMČIJI

1. 14. 08. 1919 razglašena ustava Weimarske republike, narejena v duhu najboljše ustavne tradicije zahodnega sveta, zelo možne stranke: SDS, katoliški center, demokrati, predsednik postal Ebert, Nemčija finančno nestabilna, upori.

2. Hitlerja po neuspelem »pirniškem udaru« v Münchnu leta 1923 obsodijo na 5 let zapora (preživi le 9 mesecev), napiše *Mein Kampf*, kjer opiše svoje politične in socialne nazore.

3. Leta 1928 NSDAI dobi od 31 milijonov volilcev le milijon glasov, iz Hitlerja se norčujejo, nihče ga ne jemlje resno.

4. Leta 1929 izbruhne svetovna gospodarska kriza, ki močno prizadene Nemčijo, leta 1930 NSDAF dobi 6,5 milijonov glasov (postane druga najmočnejša stranka v državi).

5. Leta 1932 dobijo nacisti že 37% glasov. Do januarja 1933 so se sporazumeli z drugimi desnimi strankami, 31. 1. 1933 je Hindenburg izročil Hitlerju mandat za sestavo vlade.

NACISTIČNA NEMČIJA

1. KAJ JE NACIONALSOCIALIZEM?

- poudarja premoč nordijskogermanskega človeka, antiboljševizem
- teorija o svetovni židovski zaroti (antisemitizem)
- rasna ideologija, pravica do samoodločbe za združitev vseh Nemcev

2. Kdo je Hitlerju omogočil prihod na oblast?

- velekapital
 - agrarni veleposestniki
 - vojska
- Pot na vrh si je Hitler utiral s fizičnim nasiljem udarnih oddelkov:
Sturmabteilungen oz. SA

3. KONEC USTAVNEGA ŽIVLJENJA & DEMOKRACIJE, ZAČETEK POLITIČNEGA TERORJA

- požig v reichstagu (obtožili KP) so nacisti izkoristili za sprejem izrednih odlokov: odpravili temeljne ustavne pravice
- deželne parlamente in vlade so razpustili in imenovali državne komisarje, velika pooblastila pa je dobila policija, zlasti tajna državna policija **Gestapo** (Geheime Staatspolizei)
- Hitler razpustil sindikate, prepovedal SDS in KP, nato obračunal še z *E. Röhmom* (30. 6. 1934 → »Noč dolgih nožev«)
- nemška armada ves čas po vojni kršila versajsko mirovno pogodbo, s tajnim sporazumom s SZ pa si je omogočila urjenje čet in izpopolnjevanje orožja na sovjetskem ozemlju
- 2. 8. 1934 umre Hindenburg, Hitler prevzame predsedniško mesto in dobi vrhovno poveljstvo nad vojsko

4. NACISTIČNA ZUNANJA POLITIKA

- leta 1934 umorjen avstrijski kancler *E. Dollfus*, od leta 1936 nemški politični vpliv prevladujoč

- 🕒 leta 1938 so nemške čete vkorakale v Avstrijo
- 🕒 leta 1935 Nemčija uvedla splošno vojaško obveznost in leta 1936 je nemška vojska zasedla demilitarizirano *Porenje*
- 🕒 zahteva po *Sudetih*, večinoma naseljenih z Nemci, sledi Münchenski sporazum (september 1938), ki je omogočil priključitev Sudetov Nemčiji
- 🕒 spomladi leta 1939 Hitler zasede *Prago* in iz Češke ter Moravske naredi protektorat
- 🕒 23. 8. 1939: prijateljska in nenapadalna pogodba *Hitler-Stalin* (delitev Poljske po črti: Narev – Visla - San)
- 🕒 zahteva po priključitvi Gdanska, kar sproži 2. svetovno vojno
- 🕒 *Nacistična zunanja politika je imperialistična, vendar zahod ni uspel preprečiti najhujšega – VOJNE.*

FAŠIZEM NA AZIJSKI NAČIN – JAPONSKA

- 🕒 Japonska se je v drugi polovici 19. stoletja zelo hitro posodobila in vsrkala poslovno filozofijo zahoda.
- 🕒 V obdobju »*meidži*«, pod cesarjem *MICUHITOM* in z reformatorsko vlado Japonska dobi močno vojsko, sodobno mornarico in se hitro industrializira, osvoji *Formozo* in *Korejo*, dobi postojanke v *Mandžuriji*. Od tam pa v 30-ih letih začne osvajati Kitajsko.
- 🕒 Značilnosti sistema:
 - ▶ totalitarizem
 - ▶ mešanica *teokracije* (cesar kot božji sin)
 - ▶ patriarhalnost
 - ▶ militarizem
- 🕒 Po 1. svetovni vojni si je Japonska pridobila večino nemških kolonij, vendar jo je prizadela *kriza* konec 20-ih let zaradi padca cen riža in svile.
- 🕒 Leta 1929 so v ZDA prepovedali priseljevanje Azijcev, kar spodbudi rast *japonskega nacionalizma* in *rasizma*.
- 🕒 V ospredje militaristične politike so Japonci postavili *Pacifik* in obračun z ZDA!
 - ▶ *os Rim-Berlin-Tokio*: trojni pakt leta 1940; kasneje pridružijo še Bolgarija, Romunija in Madžarska, leta 1943 pa po izstopu Italije v navezi ostaneta le še Nemčija in Japonska.

GOSPODARSKI RAZVOJ V ZDA

1. **KRIZNA LETA (1920 – 23, 29 – 33, 37 – 38)**: Leta 1920 se je v ZDA, skandinavskih državah in Švici pojavila velika hiperprodukcija, v državah, ki so v vojni najbolj trpele (Nemčija, Avstrija, Madžarska, Češka) pa huda inflacija. Najhujša inflacija je bila v Nemčiji, ko so se cene menjavale iz ure v uro.
2. **GOSPODARSKI VZPON**: ZDA postanejo največji investitor v tujini (samo v Nemčiji so investirale 10 milijard \$), valute so se stabilizirale, proračuni uravnovesili,... ZDA doživijo agrotehnično revolucijo (1918 – 28: število traktorjev naraste iz 80.000 na več kot 700.000).
3. **SVETOVNA GOSPODARSKA KRIZA (leto 1929)**
 - 🕒 vzroki zanjo so bili:
 - ▶ cenovno nesorazmerje med kmetijskimi izdelki in industrijskimi proizvodi
 - ▶ stihijno (pretirano) najemanje kreditov in neuskajano kreditiranje (obresti niso bile revalorizirane)
 - ▶ špekulativna vladanja v konjunkturne veje industrije (tiste panoge, ki trenutno najvišje kotirajo v državi)
 - ▶ nenadzorovano izdajanje vrednostnih papirjev ter državnih obveznic (izgube 30 milijard \$ delnic)
 - 🕒 povod je bil polom na *Newyorški borzi*, ki je sprožil verižno reakcijo, kriza je zajela ves svet in vse panove gospodarstva
 - ▶ v ZDA je bilo leta 1933 15 milijonov brezposelnih, v Nemčiji 3 milijoni
 - ▶ v ZDA je bankrotiralo 4300 bank
 - ▶ *efektna borza*
 - ▶ *produktivna borza*
4. **REŠEVANJE KRIZE**:
 - 🕒 na različne načine (v ZDA Roosevelt – NEW DEAL)
 - 🕒 uvajanje zaščitniških carin, usmerjeno kmetijstvo, socialna zakonodaja
 - 🕒 poceni krediti, nezaposelnost z velikimi javnimi deli
 - 🕒 države povečale investicije v oboroževalno industrijo

DEMOKRATIČNI MEŠČANSKI SISTEMI

1. **VELIKA BRITANIJA**
 - 🕒 Velika Britanija je bila po 1. svetovni vojni na vrhuncu svoje moči in nadzirala je ¼ sveta in prav toliko svetovnega prebivalstva
 - 🕒 leta 1926 se je imperij preimenoval v *British Commonwealth* (Avstralija, Nova Zelandija, Južna Afrika, Kanada, Nova Fundlandija, Irska)
 - 🕒 nevarni tekmeči konservativistov (postanejo *dominioni*) postanejo *laburisti*
 - 🕒 2. napaki:
 - ▶ Britanska politika je popuščala nemškim zahtevam (Chamberlain & Münchenski sporazum)
 - ▶ Britanci nevtralni v Španski državljanski vojni
 - 🕒 situacija se spremeni, ko leta 1940 postane ministrski predsednik *Winston CHURCHIL*
 - 🕒 *dominioni*: avtonomne enote, pravno zagotovljena neodvisna notranja in zunanja politika, vdanost kroni

ŠPANSKA DRŽAVLJANSKA VOJNA

1. Španija se je po 1. svetovni vojni spopadla s 3 problemi: nerešenim maroškim vprašanjem, vprašanjem Katalonije in veliko gospodarsko zaostalostjo, še na pol fevdalno državo in v njej največjo fevdalko – KATOLIŠKO CERKVIJO.
2. Leta 1923 general *Primo de RIVERA* v sporazumu s kraljem *Alfonsom VIII.* prevzame oblast, ukine parlament in skuša vpeljati korporativizem.
3. Leta 1931 Rivera zaradi nemirov dovoli občinske volitve, na katerih zmagajo *republikanci*, Rivera in kralj sta morala emigrirati, razglašena je bila republika.
4. V naslednjih 4 letih deloma izvedena *agrarna reforma*, Katalonija dobila samoupravo, vojska reformirana, vpeljana ločitev cerkve od države. Uzakonjen državni šolski sistem.
5. Leta 1934 je izbruhnilo množično socialno gibanje v *Asturiji*, ki ga je vojska pod vodstvom generala *Francisca FRANCA* brutalno zatrla.

6. *Desnica* se je pripravljala na državni udar, *levica* se je združila v Ljudsko Fronto (zvezo socialistov, trockistov, sindikalistov, anarhistov, komunistov) in na volitvah februarja 1936 zmagala.

7. 16. 7. 1936 izreden državni udar (Franco), Španija se je razdelila na dva tabora:

🌀 *nacionalisti*: pučisti, falangisti; jugozahodna in severozahodna Španija

🌀 *republikanci*: osrednji del zahodnega Madrida, Katalonija in večina sredozemske obale

8. Izbruhnila krvava državljanska vojna, ki je trajala do leta 1939 in v kateri je izgubilo življenje 1. milijon ljudi, 250.000 republikancev pa je kasneje dal pobiti *Franco*.

9. Nemci in Italijani pomagajo nacionalistom (Nemčija: Legija Condor – 4 divizije, 70.000 vojakov). Na republikanski strani so se bojevali prostovoljci (30.000).

10. ZGODOVINSKE POSLEDICE ŠPANSKE DRŽAVLJANSKE VOJNE:

🌀 globoko zarezala v zavest tedanje Evrope

🌀 sprožala ostre ideološke in politične spore

🌀 opredeljevanje ob španski državljanski vojni je bilo opredeljevanje *proti fašizmu* (ki je že ogrožal Evropo) in za *demokracijo*

🌀 eden od znanih svetovnih vojn

🌀 španski fašizem se je obdržal do leta 1975

JUGOSLAVIJA IN SLOVENIJA MED OBEMA VOJNAMA

1. NIŠKA DEKLARACIJA:

🌀 7. decembra 1914 je Srbska vlada razglasila zahtevo po združitvi vseh *Srbov* v eno državo in tudi »nesvobodnih« bratov *Hrvatov* in *Slovencev*.

2. JUGOSLOVANSKI ODBOR IN KRFSKA DEKLARACIJA:

🌀 20. 7. 1917 je Krfska deklaracija določala, da bi nova država nastala na temelju samoodločbe in ne aneksije, vendar bi bila ustavna monarhija z dinastijo *Karadjordjević*.

▶ Peter II. je zadnji kralj te dinastije, ki 1943 odstopi (v bistvu je v tem času vladal njegov regent, ker je bil Peter II. premlad za vodenje kraljevine)

▶ dinastija se je ves čas pripravljala za prestol z Obrenovići, dokler nista bila kralj in kraljica te dinastije nasilno ubita

▶ Aleksander II. Karadjordjević je s seboj nesel v grob šifro svojega bančnega računa v Švici, ki še danes ni odprt (geslo naj bi bilo »Čuvajte mi Jugoslaviju.« a se je izkazalo za napačno)

▶ zadnji potomec te dinastije danes živi v Angliji, sin Grkinje in očeta ___ Jurija, danes je uspešen poslovnež

🌀 Imenovala naj bi se K-SHS (*Kraljevina Srbov-Hrvatov-Slovencev*) in njena ustava naj bi bila sprejeta z absolutno večino v ustavodajni skupščini.

🌀 Jugoslovanski odbor pod vodstvom *Trumbića* ni zmozel uveljaviti načela federativnosti:

▶ tako K-SHS kot kraljevina Jugoslavija sta bili izrazito centralistični in so Srbi v obeh kot večinski narod prevladali

▶ Trumbić je bil velik anglofil in kot tak imel možnost poskrbeti za nagrado srbov za sodelovanje v 1. svetovni vojni

3. NARODNI SVET ZA SLOVENIJO & D-SHS (*Državo Slovencev-Hrvatov-Srbov*)

🌀 v avgustu 1918 je v Ljubljani ustanovljen Narodni svet za Slovenijo in Istro

🌀 29. 10. 1918 je v Zagrebu razglašena D-SHS

VOLITVE V KONSTITUANTO (a.k.a. USTAVODAJNO SKUPŠČINO)

🌀 potek nastanka države je sledeč: volitve v konstituantno (formalna država) → odločanje o upravi in zakonih nove države → ustavna država (dejanska država)

▶ D-SHS je bila le formalno razglašena, nikoli pa ni postala dejanska država

▶ ta nova K-SHS pa si je vzela 3 leta časa, da je prišla h koncu s pogajanjem ← tu se je kazala velika pomanjkljivost te države (Če se v 3 letih komaj dogovorijo glede zakonov in ustave!)

🌀 takoj po združitvi v K-SHS so bile razpisane volitve v ustavodajno skupščino

🌀 izid prvega glasovanja pa je pokazal, da je najmočnejša stranka v državi NRS (= Narodno Radikalna Stranka)

▶ NRS je bila najmočnejša srbska stranka, na tretjem mestu pa je pristala KPJ

🌀 zaradi revolucionarnih nemirov in splošnega kriznega stanja je vlada decembra 1920 objavila OBZnano

▶ obznana: razglas, prepoved delovanja politične skupine ali stranke, ker ruši javni mir

🌀 z njo je za čas zasedanja ustavodajne skupščine prepovedala delovanje KPJ

🌀 z delovanjem ustavodajne skupščine so bili nezadovoljni poslanci (zlasti HRSS), ki so predlagali federativni koncept → prišlo je do obstrukcije (zaviranje in motnje dela v skupščini)

🌀 končno pa je bila 28. 6. 1921 (tega datuma tudi Sarajevski atentat na Franca Ferdinanda, bitka na Kosovem polju, največji Srbski praznik) izglasovana Vidovdanska ustava

▶ v času med Vidovdansko ustavo in časom obstrukcije je državo vodila začasna vlada

🌀 ustava Srbije je nastala pod vplivom najbolj demokratične ustave tistega časa = Weimarske

POLITIČNE STRANKE JUGOSLAVIJE – Centralisti:

🌀 NRS = Narodna Radikalna Stranka (Nikola Pašić):

▶ Pašić je bil kreator K-SHS in glavni politik v Jugoslaviji (»edini srb, ki je uporabljal razum in pamet«)

🌀 JDS = Jugoslovanska Demokratska Stranka (Davidovič, Pritičević)

▶ v njej so bili pripadniki Slovenskih, Hrvaških in Srbskih demokratov, voditelja pa oba srba

▶ ni jih zanimalo kaj si, saj so bili vsi ljudje v Jugoslaviji Jugoslovani

▶ bolj jih je interesiral ekonomski razvoj države (Slovenija v Jugoslaviji najbolj, v A-O pa najmanj razvita)

🌀 KPJ = Komunistična Partija Jugoslavije (različni voditelji, po 1937 njen generalni sekretar Tito)

▶ nastala je po 1. svetovni vojni, ko so se leve struje socialističnih-demokratov združile vanjo

▶ svoje ime dobi leta 1919 v mestu Bukovar, podpira militarizem, izvor in narodnost ji nista bila pomembna

▶ že 21-ega leta mora v ilegalo, saj se je posluževala anarhističnih metod (streljanje na politike in ministre)

▶ po tem so se preselile v Nemčijo ali Rusijo in nadaljevale z ilegalnim delovanjem

▶ najbrž jih je financirala 3. internacionala, druga možnost pa je, da so bili financirani prostozidarji

POLITIČNE STRANKE JUGOSLAVIJE – Federalisti:

- ❶ vsi federalisti so se zavzemali za enakopravnost vsaj treh narodov (Makedonci niso bili priznani kot narod, pa tudi 80% Črnogorcev se izdaja za Srbe → pravi, ortodoksni Srbi so večinoma tisti južno od Beograda)
- ❷ HRSS = Hrvatska Republika Seljačka Stranka (brata Radić)
 - ▶ iz tega je zraslo ustaštvo, radikalni; oba brata Radić sta bila velika sovražnika Srbov
 - ▶ oba sta padla leta 25 pod streli v Beograjski skupščini
 - ▶ nekega Črnogorca so najeli, da je ubij 5 Hrvatov in s tem dejanjem je bila vzpostavljena diktatura Aleksandra II. ter razpad parlamenta
- ❸ SLS = Slovenska Ljudska Stranka (dr. Anton Korošec)
 - ▶ za avtonomijo Slovencev, Slovenija se je namreč bala centralizacije ter izgube jezika in identitete
 - ▶ to je bila klerikalna in verska stranka, ki je imela podporo »velikega kmeta«
 - ▶ politično je bila napredna, sicer pa precej zaostala
- ❹ JMO = Jugoslovanska Muslimanska Organizacija (dr. M. Spako)
 - ▶ vodili so ga bosanci, sicer pa je bil v času komunizma ateizem

VIDOVDANSKA USTAVA

1. ZNAČILNOSTI:

- ❶ kraljevina Srbov Hrvatov in Slovencev postane *ustavna monarhija*
- ❷ kralj iz dinastije Karadjordjević potrjuje zakone, sklicuje in razpušča parlament ter je vrhovni poveljnik vojske
- ❸ uveden je kompromisni nacionalni militarizem (3 plemena enega naroda ← Črnogorci in Makedonci niso narod!)
- ❹ ustava zagotavlja: svobodo govora, tiska, združevanja in socialne pravice
- ❺ oblast je centralizirana v rokah osrednje vlade v Beogradu (deželne vlade so ukinjene)
- ❻ upravno je država razdeljena na 33 administrativnih enot = oblasti, ki nimajo nacionalnih temeljev
- ❼ K-SHS se skupaj z Romunijo in Češko-Slovaško Republiko v malo antanto (apolitična zveza), da bi preprečili obnove Avstro-Ogrske

2. VPRAŠANJA:

1. *Zakaj je prišlo do združitve D-SHS s kraljevino Srbijo in Črno goro v K-SHS?*
 - ❶ D-SHS je bila že od nastanka obsojena na propad
 - ❷ Wilson je namreč v svojih točkah določil ozemlje D-SHS kot nagrado Srbiji za sodelovanje v Solunski fronti
 - ❸ ta edini izhod se je izkazal za pravilnega, saj bi nas sicer razkosali Nemci
2. *Zakaj imenujemo obdobje v K-SHS od leta 1921 do 1929 obdobje navideznega ali ustavnega parlamentarizma?*
 - ❶ ustava je sicer bila, a le na papirju, saj se njenih določil dejansko ni upoštevalo
 - ❷ prevladoval je boj za in proti hegemoniji Srbov
3. *Kdaj in zakaj se je prvič pojavila jugoslovanska ideja?*
 - ❶ konec 19. stoletja (tudi Cankar se ima za Jugoslovana :), JSDS pa nastane 1896
 - ❷ pojavila pa se je iz strahu pred nemškim imperializmom

OBDOBJE V KRALJEVINI SHS OD 1921 DO 1929 (obdobje ustavnega parlamentarizma)

1. MARKOV PROTOKOL:

- ❶ 1923 leta se je v skupščini proti Pašičevi vladi oblikovala močna opozicija, ki bi utegnila postati nevarna centralistom
- ❷ v opoziciji je bila večina poslancev iz Slovenije, Hrvaške in BiH
- ❸ Pašič pošlje v Zagreb sodelavca Marka ĐURIŠIĆA, ki je voditeljem opozicijskih strank posredoval sledeči predlog:
 - ▶ vsaka od opozicijskih strank bo lahko v svojih deželah postavila najvišje uradnike iz svojih pristašev
 - ▶ pomiloščeni so vsi politični zaporniki in omiljen režim na Hrvaško ter BiH
- ❹ Pašič pa je v zameno zahteval, da ga v skupščini podprejo pri sestavi enotne vlade, sestavljene iz samih radikalcev
- ❺ Opozicija je v predlog privolila in Pašiča podprla ter podpisala tajni Markov protokol.
- ❻ po podpisu se ni zgodilo nič, Pašič je molčal in potem odvrnil, da jim ni ničesar obljubil
- ❼ opozicija je protokol objavila, vendar je bila deležna samo posmeha

2. Po Markovem protokolu:

- ❶ 1924 je podpisana *Rimska pogodba*, s katero sta Pašič in Mussolini »popravila« Rappalsko pogodbo
- ❷ ta popravek je povzročil močne reakcije v jugoslovanski javnosti
- ❸ 1924 v opozicijo pride L. Davidović z delom JDS (del stranke), Radić odide v tujino
- ❹ 1925 se *OBZANANA* razširi na člane HRSS
- ❺ sledi »pot Hrvaških poslancev v Canosso« (v Canosso → greš, da priznaš poraz) → Beograd in po tem dogodku je HSS s Pašičem podpisala sporazum
- ❻ 1926 podpis *NETTUNSKIH konvencij* (urejale zadeve italijanske »manjšine« v Dalmaciji)
- ❼ 1926 *Tiranska pogodba*: Italija si v Albaniji pridobi veliko pravic, leta 1936 pa jo zasede
- ❹ 1926 umre Nikola Pašič, veliki mojster politike in spletke, ki je uspešno izvajal velikosrbski koncept
- ❹ 1927 podpis *Blejskega pakta*: Korošec (SLS) + V. Vukičević (del NBS) → vladni tabor
 - ▶ v tem paktu mi slovinci zatajimo svoj program
- ❹ na drugi strani sta: Radić (HSS) + Pribičević (dej JDS) → KDK (Kmečka Demokratska koalicija)
- ❹ 25. 6. 1928 sledijo strelji v skupščini, pod katerimi sta dva ubita, trije pa hudo ranjeni
 - ▶ atentator je bil Črnogorec: Pumiša Račić (srbofil)

6. JANUARSKA DIKTATURA (6. 1. 1929)

- ❶ diktatura je izhajala iz integralnega nacionalnega jugoslovanstva
- ❷ *kralj* je razveljavil ustavo, ukinil parlament in imenoval vladno, ki jo je vodil g. P. Živković
- ❸ z *dekretom* je država razdeljena na 9 banovin, ki so se imenovale po rekah, niso imele nobene avtonomije, bane pa je imenoval kralj

- ☉ država se je preimenovala v **Kraljevino JUGOSLAVIJO**
- ☉ centralizem in unitarizem sta segla na vsa področja in prihajalo je do demonstracij ter oboroženih spopadov
- ☉ oktobra 1934 je pripadnik VMRO, *Kerin V. Georgijev* s podporo ustašev in italijanske tajne policije v Marseillesu ubil Aleksandra, vendar do razpada države ni prišlo
- ☉ imenovano je bilo *kraljevo namestništvo* in leta 1941 je postal kralj *Peter II.* (1934 – 1941)
- ☉ 1935 je postal novi predsednik vlade dr. Milan Stojedinič (do 1939)
- ☉ 26. 8. 1939 je bil podpisan sporazum *Cvetkovič + Maček* in z njim je bilo rešeno hrvaško vprašanje
 - ▶ z združitvijo Savske in Primorske banovine ter BIH je nastala banovina *Hrvatska* (kasneje NDH)

SLOVENCİ V KRALJEVINI JUGOSLAVIJI

- ☉ Leta 1921 po sprejetju *Vidovdanske ustave* so se za avtonomijo na slovenskem zavzemali:
 - ▶ SLS, slovenski kulturni delavci in znanstveniki (objavili znano izjavo za avtonomijo)
 - ▶ izjavi so nasprotovali *unitaristično usmerjeni slovenski liberalci* (JDS), za katere je bil najvažnejši nastanek **države**
 - ▶ JSDS se je zavzemala za socialno republiko, v kateri narodnost ni bila pomembna

SLOVENSKA NARODNA VLADA (1918 – 1921)

- ☉ na miren način prevzemala posle nekdanjih avstrijskih oblastnih organov in reševala vprašanje **sukcesije** (nasledstva)
- ☉ skrbela je za red in mir, gospodarstvo, preskrbo, promet, šolstvo, znanost, kulturo in druge javne zadeve
- ☉ *novembra 1918* organizira slovensko vojsko, ta delovala do *januarja 1919*, ko je bila vključena v jugoslovansko kraljevo armado
- ☉ **prekmurje** je bilo del Sovjetske madžarske republike in je doživelo poveljno revolucionarno vrenje
- ☉ leta 1921 po sprejetju *Vidovdanske ustave* je kralj ukinal *deželno vlado*, o tem zadnje sledi relativne samostojnosti

STRANKARSKE USMERITVE IN POLITIKA

KATOLIŠKI KLERIKALNI TABOR

- ☉ najmočnejša sila je bila **SLS**, ki je moč črpala iz kmetov, ki jim je njena konzervativna politika s poudarjeno vlogo cerkve v družbi, zlasti šolstvu in kulturi, zelo ustrezala
- ☉ vodstvo stranke (*dr. Anton Korošec*, ki je bil vodilni politik med obema vojnama) je pogosto taktiziralo in se zaradi oblasti podrejalo v Beogradu
- ☉ SLS se je zavzemala za avtonomno Slovenijo in stanovsko urejeno družbo v kateri ne bo prihajalo do socialnih spopadov (stranka izdelala avtonomistični ustavni načrt v začetku leta 1921)
- ☉ v 30-ih letih je v stranik začel prevladovati konservativno-avtoritarni koncept, ki je izhajal iz papeževe enciklike **Quadragesimo anno, Pij XI.**
- ☉ okrepila se je vloga katoliških organizacij in klubov
 - ▶ zlasti t.i. **katoliške Akcije mladcev** (po glasilu *Mi mladi borci*)
 - ▶ in **Stražarjev** (po glasilu *Straža v viharju* → gre za obrat na desnico)
- ☉ iz katoliškega tabora so se izločili krščanski socialisti

LIBERALNI TABOR (zelo razcepljen)

- ☉ načelno so liberalci podpirali demokratične svoboščine, ločitev cerkve od države ter moderno in liberalno šolstvo
- ☉ njihov *Sindikata NSZ* je bil poreziški in je na volitvah v *Delavsko zbornico* dobival najmanj glasov
- ☉ v 30-ih letih so se izločili:
 - ▶ demokratsko krilo *Sokola*
 - ▶ nekateri univerzitetni klubi
 - ▶ revija *Sodobnost*, Slovenija

DELAVSKE STRANKE

- ☉ JSDS se deli na KPJ (levica) in Socialistično stranko Jugoslavije (desnica)
- ☉ leta 1921 je morala KPJ v ilegalno in tam ostati do leta 1941
- ☉ leta 1937 je bila v ilegalni ustanovljena na Čebinah nad Zagorjem KPS
- ☉ KPS je zahtevala:
 - ▶ rešitev slovenskega nacionalnega vprašanja
 - ▶ boj proti fašizmu, glavni cilj je bila revolucija
- ☉ zagovarjali politiko **Kominterne** (komunistične internacionale), ki 1935 sprejme sklep o ustanavljanju **ljudskih front** (množična organizacija, ki vključuje ljudi ne glede na svetovni nazor)

SLOVENSKO GOSPODARSTVO MED VOJNAMA

1. POLOŽAJ DELAVCEV: življenjska raven

- ☉ po 1. svetovni vojni je sprejet Zakon o zaščiti delavcev, nastanek *Borze dela* in *Delavske zbornice*, ki je skrbela za socialno zaščito → močno razvito *sindikalno* gibanje
- ☉ slabše plačani nekvalificirani, priučeni delavci
 - ▶ največ zaslužili delavci v grafični, papirni industriji
 - ▶ najmanj pa v gradbeni, lesni in tekstilni
- ☉ brezposelnost med gospodarsko krizo je država skušala lajšati z *javnimi deli*, s podporami, ki so jih izplačevale *borze dela*, leta 1934 najnižja življenjska raven prebivalstva
- ☉ leseni 1940 se prične racionirana preskrba, v začetku 1941 pa so uvedli nakaznice za *kruh in moko*
- ☉ Ljubljana se je najmanj industrializirala v primerjavi z Mariborom, Celjem in Kranjem
 - ▶ obrati so bili majhni, večje tovarne so bile *Saturnus*, *Združene opekarne*, *Kolinska*, *Union*

2. Šolstvo, kultura, znanost, umetnost:

- ☉ *Institucije*: Narodna galerija (1918), Univerza (1919), NUK (odprta 1914), Akademija znanosti in umetnosti (1938)
- ☉ Slovenija je imela 54 kinematografov s 13.000 predstavami, prvič zvočni filmi predvajani leta 1924, 2200 knjižnic
- ☉ leta 1928 ustanovljen *Radio Ljubljana*
- ☉ *Umetnost*: sledila evropskim tokovom, razvoj:

- ekspresionizma: v poeziji Jarc, Kosovel, v prozi Slavko Grum, v glasbi Marij Kogoj (opera Črne maske), slikarja France in Tone Krajc
- novoga realizma (v 30-ih): Seliškar, Gruden, Klopčič, Kosmač, Ingolič; odmev v slikarstvu (France Mekelič)

3. PRIMORSKI SLOVENCİ V ZAMEJSTVU:

- 🕒 primorsko ozemlje se je med vojnama imenovalo **JULIJSKA KRAJINA** (Venezia Giulia) in je obsegalo:
 - Goriško, Trst, Istro in nekdanje avstrijske okraje: idriškega, postonjskega, ilirskobistriškega in trbiškega
- 🕒 več kot 300,000 Slovencev (tretjina celotnega prebivalstva) je prišlo pod Italijo
- 🕒 po letu 1923 sledila razdelitev na province, v nobeni Slovenci niso imeli večine
- 🕒 huda gospodarska kriza prizadane Goriško, sicer uničeno od Soške gronte in odrezan od zaledja Trst
- 🕒 sledila vlaganja v infrastrukturo in strateško pomembne objekte
- 🕒 večina gospodarskih panog je bila v lasti Italijanov (rudniki, lesna in predelovalna industrija)
- 🕒 Slovenci so bili odvisni od kmetijstva, ki pa je bilo razdrobljeno in revno
- 🕒 Italijani so skušali področje čimprej italijanizirati, zato odkupovali prezadolžena hrvaška in slovenska posestva in nanje naseljevali italijanske Kolone, kmete pa porinili v izselitev
- 🕒 prednost so imeli tisti, ki so se vpisali v *Fašistično stranko*
- 🕒 gospodarska kriza in fašistični pritisk so povzročili množično izseljevanje vseh slojev, najprej pa inteligence in uradništva (70,000 ljudi izselilo v Jugoslavijo, 30,000 v Južno Ameriko, nekaj tisoč pa tudi v druge evropske države)
- 🕒 *fašistično nasilje* je razglašalo manjvrednost slovanske rase (Parole: *Slavi-Sciavi* (Slovani – sužnji))
- 🕒 13. 7. 1920 so fašisti požgali slovenski *Narodni dom* v Trstu, sledilo poitaljevanje (raznarodovanje), zlasti po letu 1922 (po prevzemu oblasti), slovenski jezik odpravljen s sodišč, uradov, javnih napisov in celo nagrobnikov
- 🕒 v letih pred vojno pa so slovenščino prepovedali celo v cerkvah; krajevna in osebna imena so bila poitalijančena
- 🕒 1923 je bilo ukinjenih okrog 400 slovenskih in hrvaških šol
- 🕒 do leta 1927 so vse šole postale italijanske, večino učiteljev so odpustili ali upokojili (večina izselila v Jugoslavijo)
- 🕒 Slovenski odpor:
 - različen: spontan, organiziran, pa tudi oborožen
 - najbolj znani organizaciji: **Orjuna** (Organizacija Jugoslovanskih Nacionalistov) in **Tigr** (Trst, Istra, Gorica, Reka)

4. KOROŠKI SLOVENCİ V DOBI NACİZMA (učbenik stran 118):

- 🕒 najhujši *represivni* ukrepi so se začeli izvajati po letu 1941
 - nacisti so zapirali znane Slovence
 - uzakonili delitev na *Slovence* in na *vindišarje* (take, ki govorijo poseben jezik = windisch, ki so Nemcem naklonjeni)

5. PORABSKI SLOVENCİ:

- 🕒 Slovensko porabje (*Monošter*) je novembra 1922 pripadlo Madžarski
- 🕒 tukaj še danes živi nekaj tisoč Slovencev, ki so jih med vojnama skušali *pomadžariti*
 - vsiljevali so jim *Vendsko teorijo*: porabski slovinci naj bi bili potomci *vandalov* in *slovencev*
- 🕒 področje je bilo gospodarsko zaostalo, prebivalstvo se je ukvarjalo s kmetijstvom

DRUGA SVETOVNA VOJNA

1. **PRIBLIŽEVANJE VOJNE**: Šibkost mednarodnega varnostnega sistema je omogočila uresničevanje Hitlerjevih načrtov korak za korakom.

2. PRIPRAVE NA VOJNO:

- 🕒 mnoge države ne verjamejo, da bo prišlo do vojne, v tem prepričanju jih utrjuje tudi Hitlerjeva politika
- 🕒 najbolj se na vojno pripravljajo fašistične države: Nemčija, Italija, Japonska
- 🕒 francoska strategija temelji na izkušnjah iz 1. svetovne vojne
- 🕒 vlaganje Britancev v mornarico in letalstvo v skladu s svojo imperialno strategijo
- 🕒 ZDA se zaradi izolacionistične politike ne pripravljajo na vojno
- 🕒 Sovjetska strategija temelji na prepričanju, da bo vojna spopad med socialističnimi in meščanskimi državami

3. NAPAD NA POLJSKO = ZAČETEK VOJNE V EVROPI:

- 🕒 napad nemške vojske na Poljsko: 1. 9. 1939
- 🕒 za izgovor nacisti inscenirajo napad na radijsko postajo v Gleiwitzu (PI-Glivicah)
- 🕒 Hitler si skuša zagotoviti ugodnejše diplomatsko izhodišče
- 🕒 vojna napoved Francije in Velike Britanije Hitlerju: 3. 9.
- 🕒 nemška zasedba Poljske kljub upiranju poljske vojske
- 🕒 strategija novega načina bojevanja temelji na brutalnosti, kar najbolj občutijo civilisti

4. SOVJETSKO-FINSKA VOJNA:

- 🕒 zaradi Stalinovih ozemeljskih zahtev do Finske sledi izbruh vojne in finska predaja
- 🕒 posledice Sovjetsko-Finske vojne:
 - reorganizacija sovjetske armade
 - zavedanje pomena skandinavskih pristanišč in železnic v zahodnih državah

5. DANSKA & NORVEŠKA (voditelj norveške nacistične stranke je bil *Vidkuun Quisling*):

- 🕒 strateški pomen Danske in Norveške zaradi razčlenjene obale in fjordov
- 🕒 hudi boji med britanskimi in nemškimi ladjami
- 🕒 nemška zasedba Danske: 9. 4. 1940
- 🕒 precej težje Nemci opravijo z Norvežani, ki se branijo od dneva napada do 10. junija

6. NIZOZEMSKA, BELGIJA, LUXEMBURG, FRANCIJA:

- 🕒 prava vojna na zahodni fronti se začne šele po pol leta
- 🕒 Hitlerjevi načrti za vojno na zahodu obstajajo že od leta 1939, vendar operacija večkrat preložena
- 🕒 začetek velike ofenzive na Zahodu: 10. 5. 1940 → odločilen je zračni desant pri napadu na Nizozemsko
- 🕒 15. 5. 1940 sledi kapitulacija Nizozemske po 4 dneh upiranja; tudi Belgijcem ne uspe zaustaviti nemškega prodiranja

- padec Bruslja v nemške roke 17. 5., predaja zavezniških enot v Belgiji in kapitulacija belgijskega kralja
- potek bitke za Francijo v odločilni fazi v Belgiji, kjer Francozi izgubijo svoje najboljše enote
- zaveznikom dolgo ni jasen nemški načrt
- hitrost nemške zasedbe
- zavezniška evakuacija vojske iz *Dunkerqua* v Anglijo
- preboj fronte generala Erwina Rommla in prodor nemških enot skozi razredčene vrste branilcev
- razdelitev Francije:
 - na zasedeno Francijo: Atlantska obala in Pariz → *Von Choltitz*
 - Vichyjska nezasedena Francija z Višijsko upravo → *general Petain*
- Charles de Gaulle*: iz Londona vodil francosko odporiško gibanje

BALKAN

1. ITALIJANSKA AVANTURA V GRČIJI:

- italijanski napad na Grčijo 28. 10. 1940 je bil posledica Mussolinijevega razočaranja ob nemških zmagah v Evropi
- sprva uspešen napredek italijanske vojske, a kmalu jo ustavijo Grki
- grška vojska potolče najbolj elitno divizijo italijanskih »alpskih lovcev«
- Hitlerju postane jasno, da na Balkanu ne bo mogoče vzpostaviti sistema Nemčiji podrejenih satelitskih držav

2. NEMŠKA POLITIKA NA BALKANU:

- Hitler še pred začetkom vojne skuša balkanske države čim bolj povezati z Nemčijo → najslabše jo odnese *Romunija*
- Madžarska* zaradi povezovanja z Nemčijo pridobi ozemlja na račun Slovaške
- Bolgarija* je Nemčiji gospodarsko povsem podrejena
- Jugoslavija* zaradi zmedene politike tik pred vojno ostane brez zaveznikov

3. APRILSKA VOJNA:

- Hitler z ozemeljskimi obljubami prepriča jugoslovanske in grške sosedo, naj sodelujejo v napadu na obe državi
- zastarela oborožitev jugoslovanske vojske
- začetek nemškega napada: 6. 4. 1941; začetek italijanskega prodora v Slovenijo in na Hrvaško: 11. 4.
- začetku ofenzive madžarskih enot sledi zajetje večine jugoslovanske vojske in razkosanje države
- grška vojska se dlje upira, a je z nemškim prodorom v Solun grška vojska razpolovljena
- Nemško zavzetje Aten: 27. 4.
- Britanci svoj eskpedicijski korpus evakuirajo v Egipt

AZIJA & PACIFIK

- podobno kot Nemčija v Evropi, Japonska v tridesetih letih začne osvajalni pohod, ki naj bi zagotovil prevlado v Aziji
- Japonske osvojitvene težnje omejujejo ZDA, zato se poslabšajo odnosi med državami
- po sklenitvi trojnega pakta med Japonsko, Nemčijo in Italijo, Američani zamrznejo vse japonsko premoženje v ZDA in ustanovijo vojaško _____ na Daljni vzhod
- Japonski napad na vojaško oporišče Pearl Harbour na Havajih 7. 12. 1941
- začetek vojne in začetek japonskega pohoda po Aziji

VOJNA V PUŠČAVI

- obale Sredozemlja so po dogovoru med Hitlerjem in Mussolinijem italijanska interesna sfera
- Italijanski napad na Egipt, izveden iz Libije septembra 1940
- Italijanske vojaške poraze popravlja nemška vojska
- v začetku leta 1942 nemški general *Erwin Rommel* osvoji Bengazi in Derno
- po predaji britanskih vojakov v Tobrnu je Rommel pred britanskimi položaji pri *El Alameinu*
- Rommelov nasprotnik je britanski feldmaršal *Bernard Montgomery*
- silovita britanska ofenziva do sredine novembra doseže Tobrnik in Bengazi
- aprila 1943 britansko-ameriška vojska sklone obroč okoli italijansko-nemških čet v Tuniziji, maja pa le-te kapitulirajo
- konec vojne v severni Afriki

NAPAD NA SOVJETSKO ZVEZO = OPERACIJA BARBAROSSA

- Napad začel 22. 6. 1941*, osnovna strategija je bila, da mora biti vojna končana v letu 1941, ker daljšega spopada ob okrepljeni moči ZDA in Velike Britanije Nemčija ne bi zdržala.
- SOVJETSKA ZVEZA*: Sovjetska armada bila slabo oborožena in organizirana, premalo protitankovskega orožja, brez radarjev, zastarelo letalstvo, ogromne človeške zmogljivosti. Stalin je bil prepričan, da ga Hitler ne bo napadel, čeprav je imel dovolj natančnih podatkov o nasprotnem.
- VSEBINA NAČRTA*: Oklepne armade naj se ob pomoči letalstva v treh krakih (sever, center, jug) prebijejo skozi sovjetske obrambne črte globoko v sovjetsko zaledje, nato zaprejo obroč in skupaj s pehoto uničijo obkoljeno Rdečo armado.
 - na čelu severnih enot je bil *von Leeb* in ti so imeli misijo iti čez baltiške države proti Leningradu
 - njegove enote držijo Leningrad v obroču 3 leta, ker hočejo mesto izčrpati in s tem uničiti simbol boljše viza
 - a mesto preživi in se ga tako prime nadimek »mesto heroj«
 - centralne enote je vodil *von Bach*, morali pa so zavzeti Moskvo
 - centralne enote so obtičale 15 kilometrov pred Moskvo, ker jim je v temperaturah -30°C zmrznila nafta v tankih
 - južne enote je vodil *von Rundstedt*, morali pa so zavzeti Kavkaz in s tem tudi naftna polja
 - južne enote so se bojevale v bitki za Stalingrad leta 1942
 - cilja nihče ni dosegel, to pa zaradi zamude, ki jo je povzročila Jugoslovanska vojna in deževje ter huda ruska zima, ki je tega leta nastopila predčasno
- NEMČIJA*: Nemci so večino svojih ciljev dosegli, toda z zamudo in velikimi izgubami, taktično zgrešena poteza je bilo Hitlerjevo vztrajanje, da najprej osvoji Ukrajino in Kavkaz in šele nato usmeri napad na Moskvo.

- ☉ to je storil kljub nasvetom svojih generalom, naj vojaške moči porazdeli enakomerno
 - ☉ Hitler je namreč hotel nafto na Kavkazu in se je zato predvsem osredotočal na jug
5. **KDO JE ZAUSTAVIL SILOVITO NEMŠKO OFENZIVO PRED MOSKVO?**
- ☉ **Rdeča armada** in prebivalstvo, ki je dobivalo okrepitve z vzhoda (zanesljivi podatki, da Japonska ne bo napadla)
 - ▶ zanesljiv podatek, da Japonska ne bo napadla, je dal Sovjetski zvezi vohun Zorge
 - ▶ zaradi tega 100% resničnega podatka je Sovjetska zveza lahko prepeljala vse sile iz vzhoda na zahod
 - ☉ Nemce zaustavil tudi hud mraz in 5. decembra ofenziva zastala.

6. CIVILNO PREBIVALSTVO:

- ☉ Sovjetska propaganda začela poudarjati stoletni ruski patriotizem, država spremenila odnos do pravoslavne cerkve, ki jo je prej in pozneje preganjala
 - ▶ četudi so državljani Stalina siti, mu vendarle uspe poenotiti ljudstvo v napad proti Hitlerju in Nemčiji
 - ▶ pomoč je našel predvsem v pravoslavni cerkvi, ki je tudi začela pozivati k boju
 - ▶ to se ne bi zgodilo, če oblast ne bi spremenila odnosa do pravoslavne cerkve in če bi duhovnike še preganjala
- ☉ Sovjetska zveza upirala s taktiko požgane zemlje, ki je Nemcem onemogočala redno oskrbovanje na velike razdalje. Rusi evakuirajo živino, tovarne, itd. in vse preselijo v Sibirijo.
 - ▶ tovarne so torej preselili v Sibirijo in tam so za ceno velikih človeških naporov spet stekle → produkt: dobri tanki
 - ▶ Nemci so bili preveč oddaljeno od zaledja in niso imeli oskrbe, kar je že prej v zgodovini povzročalo velike izgube

VPRAŠANJA:

- Zaradi katere pogodbe Stalin ni pričakoval napada na Sovjetsko zvezo? Kaj je le-ta določila?
 - ☉ zaradi pakta med Hitlerjem in Stalinom o nenapadanju, 23. 8. 1939
 - ☉ določal je razdelitev Poljske po interesnih sferah in dajala Stalinu pravico, da dobi Latvijo, Litvo in Estonijo
- Zaradi katere operacije je moral Hitler preložiti napad na Sovjetsko zvezo za 5 tednov?
 - ☉ zaradi razširjenega napada na Grčijo in še napada na Jugoslavijo

PREOBRAT

1. STALINGRAD & KURSK:

- ☉ začetek dejanskega poraza nacistične Nemčije z bitko za Stalingrad
- ☉ začetek nemškega napada na Stalingrad: avgust 1942
- ☉ novembra se razmerje sil spremeni, ker sovjetska stran dobi okrepitve
- ☉ boji ponehajo februarja, obkoljene nemške enote so razbite in ujete
- ☉ po Stalingrajski bitki frontna črta poteka od Leningrada do Azovskega morja
- ☉ v strahoviti tankovski bitki na obeh straneh sodeluje več kot 6000 tankov (pri Kursku)

2. ZLOM ITALIJE:

- ☉ zahodni zavezniki se pripravljajo na napad na Italijo
- ☉ izkrcanje zavezniške vojske 10. julija 1943 na Siciliji
- ☉ z državnim udarom 25. julija 1943 oblast v Italiji prevzame maršal Pietro Badoglio
- ☉ zaradi zasedbe nemške vojske osrednjega in severnega dela Italije se kralj in vlada umakneta na jug Italije k zaveznikom
- ☉ boji na severu države potekajo do konca aprila 1945
- ☉ z dokončnim porazom Nemcev v Italiji pade tudi Mussolinijeva Salojska republika

3. IZKRCANJE V NORMANDIJI:

- ☉ začetek izkrcanja zahodnih zaveznikov v Normandiji: 6. junija 1944
- ☉ operacija uspe kljub zavezniški izgubi 12,000 vojakov
- ☉ trdoživi boji v Normandiji ... MANJKA!
- ☉ izkrcanje francosko-ameriških enot v francoski sredozemski obali sredi avgusta
- ☉ zavezniki so manj uspešni pri osvobajanju Belgije in Nizozemske

4. PRODOR RDEČE ARMADE:

- ☉ **Rdeča armada** ima za operacije v letih 1944-45 na voljo več kot 7 milijonov vojakov, pomoč sovjetskih, poljskih in čeških partizanov, po kapitulaciji nemških zaveznikov pa sodelujejo enote iz nekaterih od teh držav
- ☉ trdovraten odpor na nemških tleh

5. KAPITULACIJA NEMČIJE:

- ☉ začetek množične ofenzive Rdeče armade na Poljskem in v Prusiji: 12. februarja 1945
- ☉ že prej zavezniške enote dosežejo nemško mejo pri **Aachnu**
- ☉ srečanje Američanov s sovjetskimi vojniki na Labi: 25. aprila 1945
- ☉ Rdeča armada obkoli Berlin, Sovjetske enote 21. aprila prodrejo v mesto
- ☉ 7. maja Nemčija podpiše brezpogojno kapitulacijo v Reimsu

6. ZLOM JAPONSKO:

- ☉ Japonsko ofenzivo Američani ustavijo pri otoku Midwayu junija 1942
- ☉ sledi dolgotrajno in krvavo vojskovanje na Pacifiku
- ☉ Japoncem se upirajo tudi Čankajškovi vojniki na Kitajskem
- ☉ zavezniki v začetku leta 1945 obkolijo Japonsko
- ☉ 2. septembra 1945 Japonska podpiše kapitulacijo
- ☉ druga svetovna vojna je največji vojaški spopad v človeški zgodovini

ODPORNišKA GIBANJA MED 2. SVETOVNO VOJNO

1. OKUPACIJSKI SISTEMI = »**POZITIVNA DEMOGRAFSKA POLITIKA**«:

- ☉ pomeni načrtno vzrejanje rasno čistih otrok in do leta 1980 pridobitev *več kot 100 milijonov arijcev*

- ⊗ hkrati naj bi potekalo fizično iztrebljanje 11 milijonov Židov in 30 milijonov SLOVANOV, ob tem še nekaj milijonov »nepopoljšljivih« političnih zapornikov
 - ⊗ tako naj bi na vzhodu Evrope (*Generalplan Ost, 1942*) ustvarili LEBENSRAUM za Nemce in vpeljali »novi evropski red«
 - ⊗ Nizozemci, Danci, Norvežani in Flamci naj bi z intenzivnim mešanjem postali del ARIJSKE RASE
 - ⊗ drugi narodi, seveda če bi preživeli, bi bili le »pomožno ljudstvo«, neizobražena in cenena delovna sila (HILFSFOLK)
 - ⊗ Končni cilj: Nemško gospostvo nad vsem svetom!
2. **RAZLIČNOST OKUPACIJSKIH SISTEMOV** (zaradi različnih zgoraj navedenih razlik)
- ⊗ **OSREDNJI REICH** kot jedro germanizma
 - ⊗ **aneksirana ozemlja** poseljena z Nemci, kjer so do vojne živeli drugi ljudje
 - ⊗ **okupirana ozemlja**, kjer asimilacijskih ukrepov niso izvajali (Francija, Belgija)
 - ⊗ **ozemlja**, kjer so okupacijske oblasti dovoljevale določeno stopnjo avtonomnosti (npr. v *Vichyski Franciji* do zime 1942, na *Norveškem*)
3. **GENOCID NAD OKUPIRANIM PREBIVALSTVOM:**
- ⊗ vse okupacijske metode je nadzorovala SS organizacija z različnimi podorganizacijami in *GESTAPO*
 - ⊗ zloglasna postala koncentracijska taborišča, kjer je umrlo cca. 18 milijonov ljudi, preživel pa le 1 milijon
 - ⊗ **HOLOKAVST** (gr. pomeni žrtvovanje, žrtev) so nacisti uzakonili med leti 1935 in 1939 s sprejemom rasističnih zakonov v *REICHSTAGU* (pobili 6 milijonov Židov)
4. **KOLABORACIJA:**
- ⊗ Vzroki:
 - ▶ premoč sil osi
 - ▶ ideološki razlogi (protikomunizem)
 - ▶ predvojne delitve v posameznih družbah
 - ▶ gospodarski razlogi
 - ▶ težnja po ohranitvi ali prevzemu oblasti

- ☉ spori o tem, do kod je kolaboracija zaradi eksistenčnih razlogov še legitimna so aktualni še danes, ker je ob koncu vojne prišlo do množičnega obračunavanja s kolaboracionisti (t.i. *RETORZIJE*)
- ☉ retorije marsikje niso bile posledice pravno veljavnih sodnih procesov
- ☉ Značilnosti:
 - ▶ najprej prišlo na *Norveškem (Widkun Quisling)*, najbolj tipična bila *Vichyjska FRANCIJA* pod vodstvom *Petaina* (Francoske SS enote so se skupaj z nemškimi bojevalci na vzhodni Franciji)
 - ▶ Nemci najprej niso dopuščali nacionalne kolaboracije, Italijani pa so bili že od začetka zelo pragmatični
 - ▶ vrsta kvizlinških enot iz pripadnikov kavkaških, arijskih in balkanskih narodov (Ruska osvobodilna armada, ki jo je vodil general Vlasov, SS divizija *HANDŽAR* v Bosni)
- 5. ODPORNIŠKA GIBANJA (partizansko gibanje ali Guerila):
 - ☉ pojma partizan in gverila:
 - ▶ francoska beseda *PARTIZAN* pomeni prostovoljca v boji proti okupatorju, ki uporablja posebno taktiko bojevanja (izraz uveljavil že v 13. stoletju)
 - ▶ španska beseda *GVERILA* pomeni »majhna vojna«, pojem nastal v času bojevanja proti Napoleonu
 - ☉ vzrok za nastanek odpora: brutalnost in genocidni nameni okupatorjev, sama okupacija
 - ☉ različne oblike odporiških gibanj:
 - ▶ majhne skupine, ki so se omejile na *propagandne in obveščevalne akcije* ali *sabotaža do zelo močnih gibanj* (tudi *armade!*)
 - ▶ najmočnejša odporiška gibanja so nastala v Franciji, Sovjetski zvezi, Poljskem, Grčiji in Jugoslaviji, na Kitajskem in v Indokini
 - ▶ organizacije odpora so bile **levo usmerjene** skupine
- 6. FRANCIJA:
 - ☉ z odporom začel *Charles De GAULLE* (živel 1890 do 1970), ki je iz Londona pozival Francoze v okupirani *VICHYJSKI FRANCIJI*, naj se borijo proti okupatorju (*France Libre*)
 - ☉ vloga De Gaulla v začetku protislovna, v francoskih kolonijah ga niso priznavali, sam pa ni bil naklonjen komunističnemu odporiškem gibanju v Franciji
 - ☉ prve organizirane skupine nastale jeseni 1940 in spomladi 1941, večinoma šlo za komandose in obveščevalce, ki sta jih pošiljali angleški obveščevalni službi (*Intelligence Service In Soe* ter *Deuxieme Bueau Svobodne Francije*)
 - ☉ med upornimi skupinami so bile tudi razvejene katoliške organizacije, ki so skrbele za Žide in druge preganjane in ki se niso strinjale s podporo cerkve Petainovemu režimu
 - ☉ komunistično-sindikalni gibanje je bilo organizirano v *NARODNI FRONTI*, desno usmerjene politične skupine pa so ustanovile *Združena gibanja odpora*

II. SVETOVNA VOJNA

1. KRONOLOGIJA NAJPOMEMBNEJŠIH VOJAŠKIH DOGODKOV 2. SVETOVNE VOJNE:

- 1939 ☉ september: nemški napad na Poljsko, razdelitev Poljske med Nemčijo in SZ
- ☉ do marca 1940: začetek sovjetsko-finske vojne
- 1940 ☉ april: nemški napad na Dansko in Norveško
- ☉ maj: nemški napad na Belgijo, Nizozemsko in Luksembur ter Francijo
- ☉ julij: začetek bitke za Veliko Britanijo
- ☉ oktober: italijanski napad na Grčijo
- 1941 ☉ marec: britanska zmaga nad Italijani v Tobrnku
- ☉ april: napad Nemčije in njenih zaveznic na Grčijo in Jugoslavijo
- ☉ junij: nemški napad na SZ
- ☉ avgust: Atlantska listina, Churchill in Roosevelt
- ☉ december: japonski napad na ameriško oporišče Pearl Harbor, vstop ZDA v vojno
- 1942 ☉ junij: ameriška zmaga pri Midwayu in ustavitev japonskega prodora v Pacifiku
- ☉ avgust: izkrcanje ameriških čet na Guadacanal v Pacifiku
- ☉ oktober: britanska zmaga nad Nemci pri El Alameinu, nemška zasedba Vichyjske Francije
- 1943 ☉ februar: nemški poraz pri Stalingradu
- ☉ maj: nemška in italijanska predaja v Turisu
- ☉ julij: največja bitka vseh časov pri Kursku, vkrcanje zahodnih zaveznikov na Siciliji, konec Mussolinijeve oblasti
- ☉ september: kapitulacija Italije
- ☉ november: teheranska konferenca
- 1944 ☉ junij: odprtje druge fronte v Normandiji
- ☉ avgust: krvava zadušitev varšavske vstaje
- ☉ september: vdor ameriških čet v Nemčijo pri Aachnu
- ☉ december: zadnji nemški neuspešen protinapad v Ardenih
- 1945 ☉ januar: začetek prodora Rdeče armade v Avstrijo
- ☉ februar: Jaltška konferenca (veliki trije)
- ☉ april: podpis Ustanovne listine OZN v San Franciscu (veljati začne 24. oktobra), umre ameriški predsednik Roosevelt, nadomesti ga Harry Truman; srečanje ameriških in sovjetskih enot na Labi, Hitlerjev samomor, italijanski partizani ubijejo Mussolinija
- ☉ maj: Rdeča armada zavzame Berlin, kapitulacija Nemčije
- ☉ julij-avgust: Potsdamska konferenca (veliki trije)
- ☉ avgust: ameriški atomski bombi na Hirošimo in Nagasaki, Sovjetska vojna napoved Japonski
- ☉ september: kapitulacija Japonske

2. VZROKI ZA 2. SVETOVNO VOJNO:

- ☉ neučinkovitost mednarodnega varnostnega sistema, ki je temeljil na Društvu narodov
- ☉ nespretna in obotavljajoča se politika Velike Britanije in Francije, izolacionistična usmeritev ZDA

- ☉ ideološka nasprotja med SZ in zahodnimi državami, ki so onemogočali pravočasne skupne ukrepe proti nacistični in fašistični osvajalni politiki
- ☉ Hitlerjeve mednarodne pogodbe, s katerimi je vnašal zmedo v načrte nasprotnikov, gospodarski in politični pritiski, izsiljevanje, grožnje, laži, obljube in peta kolona, s katerimi si je sistematično podrejal posamezne države
- 3. **POVOD ZA 2. SVETOVNO VOJNO:** Nemška zahteva po priključitvi Gdanska.

POLOŽAJ SLOVENCEV PO OKUPACIJI

- ☉ vsi trije okupatorji so slovenski narod obsodili na smrt, razlikovali so se le v metodah
- ☉ Nemci so to hoteli narediti zelo hitro, Italijani na daljši rok, Madžari v sredini

1. NEMŠKI RAZNARODOVALNI UKREPI:

- ☉ za to so skrbeli razni uradi pod vodstvom državnega komisarja za utrjevanje nemštva: *Heinricha HIMMLERJA*
- ☉ Nemci načrtovali izgon od 220,000 do 260,000 Slovencev, ki naj bi potekal v več fazah:
 - ▶ 1. zavedni Slovenci
 - ▶ 2. priseljenci v Slovenijo po letu 1944
 - ▶ 3. nazadnje tisti, katerih posestva bi potrebovali za nemško kolonizacijo (predvidoma 80,000 nemških priseljencev)
- ☉ vse to naj bi izpeljali v 5 mesecih, vendar 17,000 zbežalo na Italijansko ozemlje in naselili 17,000 Nemcev, največ v *POSAVJE* in *OBSTOTELJE* (tja so preselili tudi *Kočevske Nemce*)
- ☉ Slovence pošiljali v *SRBIJO*, Nemčijo, Hrvaško
- ☉ drugi raznarodovalni ukrepi zajemali ukinjanje številnih društev, organizacij, zaplenitev premoženja
- ☉ uvedeni obvezni tečajji nemščine, vsi prebivalci naj v 3 ali 4 letih govorili samo nemško
- ☉ od spomladi 1942 *splošna vojaška obveznost*, od leta 1941 streljanje talcev, kot odgovor na prve partizanske akcije
- ☉ Glej Učbenik, str. 180-181

2. ITALIJANSKA OKUPACIJSKA POLITIKA:

- ☉ bila je milejša od nemške, dopuščala dejavnost kulturnih in prosvetnih ustanov, nepolitičnih društev, izhajal lahko dvojezični tisk
- ☉ vendar so Italijani Ljubljansko področje (Dolenjska, Notranjska, Ljubljana – meja desni breg Save) skušali čimprej poitalijaniti

3. MADŽARSKI OKUPATORJI (PREKMURJE):

- ☉ vpeljevanje madžarščine kot učnega jezika, uničevanje slovenskih knjig in prepoved uporabe slovenskega jezika
- ☉ Prekmurci naj bi bili *VENDI*, posebno ljudstvo